

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Το κοινωνικό κράτος από την κρίση στην αναδιάρθρωση: μια σύγκριση
της θεωρίας των πόρων εξουσίας και της θεωρίας περί ποικιλομορφιών
του καπιταλισμού

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αριάδνη Βαρδοπούλου Γαλάνη

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Γράβαρης Διονύσιος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωτσονόπουλος Λουδοβίκος, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Παπαθεοδώρου Χρίστος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αριάδνη Βαρδοπούλου Γαλάνη, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στην οικογένειά μου,
και σε αυτούς που έφυγαν νωρίς.*

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές που με βοήθησαν, καθοδήγησαν, και πάνω από όλα ενέπνευσαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος τον κύριο Διονύσιο Γράβαρη, καθώς η βοήθεια του υπήρξε καταλυτική για την δημιουργία της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	7
Η θεωρία των πόρων εξουσίας.....	9
Ο δημοκρατικός ταξικός αγώνας του Κορρί, ή αλλιώς η θεωρία των εξουσιαστικών πόρων τη δεκαετία του 1970.....	9
Η θεωρητική βάση του Κορρί.....	10
Οι πόροι εξουσίας και το Κοινωνικό Κράτος.....	14
Η δημοκρατική ταξική πάλη.....	20
Η προσπάθεια αναδιάρθρωσης του κοινωνικού κράτους από τον Esping-Andersen	23
Η θεωρητική βάση του Esping-Andersen.....	23
Η έννοια της αποεμπορευματοποίησης.....	28
Η θεωρία των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού.....	34
Η οικονομική διάσταση της θεωρίας περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού.....	34
Η πολιτική διάσταση της θεωρίας περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού (σχέση επιχείρησης και εργασίας).....	37
Ο ρόλος της επιχείρησης.....	37
Οι δύο μορφές καπιταλισμού.....	39
Τα όρια της θεωρίας περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού.....	43
Η μεταβολή των θεωριών της κοινωνικής πολιτικής σε παράλληλη πορεία με τη μεταβολή των ταξικών συσχετισμών.....	49
Συμπεράσματα.....	56
Πηγές-Βιβλιογραφία.....	60
Ελληνόγλωσση.....	60
Ξενόγλωσση.....	61

Περίληψη

Σε αυτή την εργασία θα πραγματοποιηθεί μια σύγκριση της θεωρίας των πόρων εξουσίας και της θεωρίας περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού, ως δύο διαφορετικές μορφές ταξικού συσχετισμού. Συγκεκριμένα, η θεωρία των πόρων εξουσίας διχοτομείται μεταξύ δύο προσεγγίσεων. Η πρώτη, η οποία αναπτύχθηκε σε μία εποχή κρίσης του κοινωνικού κράτους, αποτελεί μια ανανεωμένη εκδοχή της θεωρίας των εξουσιαστικών πόρων, με βασικό εκπρόσωπο τον Κογρί, και εστιάζει στο ζήτημα των βάσεων από τις οποίες πηγάζει η εξουσία, αναπροσδιορίζοντας την σχέση κράτους-κοινωνικών δυνάμεων. Η δεύτερη αποτελεί τη θεωρία για τα καθεστώτα ευημερίας, η οποία ήρθε ως μια προσπάθεια αναδιάρθρωσης του κοινωνικού κράτους, με βασικό εκπρόσωπο τον Esping-Andersen. Σε αυτή την προσέγγιση, υποστηρίζεται ότι οι κρατικές πολιτικές, και όχι η καθαυτή κοινωνική δυναμική, είναι αυτές που θα οδηγήσουν στη δημιουργία σοσιαλδημοκρατικών συμμαχιών, μόνο όμως εάν κινηθούν προς δύο κατευθύνσεις, αυτές της αποεμπορευματοποίησης και της αλληλεγγύης. Στο πλαίσιο της θεωρίας των πόρων εξουσίας λοιπόν, το κοινωνικό κράτος γίνεται αντιληπτό ως θεσμική έκβαση της μετατόπισης των πόρων εξουσίας.

Η θεωρία περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού εμφανίστηκε την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα ως μία νέα ερμηνεία για την κοινωνική πολιτική, η οποία υποστηρίζει πως υπάρχει συμπληρωματική σχέση ανάμεσα στη λειτουργία της αγοράς και την κοινωνική πολιτική. Πιο συγκεκριμένα, οι υποστηρικτές της άσκησαν κριτική στη θεωρία των πόρων εξουσίας, υποστηρίζοντας ότι στην πράξη τόσο οι εργοδότες και οι οργανώσεις, όσο και η εργατική τάξη, επηρεάζουν εξίσου την επέκταση της κοινωνικής πολιτικής. Αντί να ξεκινήσουν από μια ανάλυση της μορφής οργάνωσης των σχέσεων εξουσίας, ξεκινούν από μία θεωρία της επιχείρησης, στη βάση της οποίας μελετάνε την κοινωνική πολιτική ως αποτέλεσμα της επιχειρηματικής λειτουργίας.

Λέξεις-κλειδιά: κοινωνικό κράτος, πόροι εξουσίας, δημοκρατικός ταξικός αγώνας, καθεστώτα ευημερίας, ποικιλομορφίες καπιταλισμού, ταξικός συσχετισμός

Εισαγωγή

Από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο κόσμος ήταν χωρισμένος σε τρία στρατόπεδα: α) το καπιταλιστικό, στο οποίο άνηκαν η Βόρεια Αμερική, η Δυτική Ευρώπη και η Ωκεανία, β) το σοσιαλιστικό, στο οποίο άνηκαν οι Λαϊκές Δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης, η Σοβιετική Ένωση και η Κίνα, και τέλος γ) το στρατόπεδο στο οποίο άνηκαν οι χώρες της Ασίας και η Αφρική, οι οποίες αποτελούσαν τον λεγόμενο «Τρίτο Κόσμο». Οι χώρες το τρίτου στρατοπέδου, με το τέλος του Πολέμου, μπήκαν σε μια περίοδο αγώνων με στόχο την εθνική τους ανεξαρτησία, αγώνες οι οποίοι κράτησαν για τουλάχιστον τριάντα χρόνια. Παράλληλα, η διαμάχη μεταξύ των δύο άλλων στρατοπέδων λάμβανε χώρα είτε έμμεσα (με προπαγάνδα προς τον καθημερινό άνθρωπο) είτε άμεσα (στα πεδία μάχης). Ένα πράγμα όμως ήταν σίγουρο για τον δυτικό κόσμο: η πρωτόγνωρη σε τέτοιο μέγεθος οργάνωση της εργατικής τάξης. Ο συνδυασμός της ύπαρξης των Σοσιαλιστικών Κρατών, καθώς και συγκεκριμένες συνθήκες οι οποίες επέτρεψαν για εκείνη την ιστορική περίοδο την οικονομική μεγέθυνση στον δυτικό κόσμο (ανάπτυξη βιομηχανίας, κενύσιανό υπόδειγμα παρέμβασης στην οικονομία, «Σχέδιο Μάρσαλ»), «επέτρεψαν» την ύπαρξη της χρυσής τριακονταετίας του κοινωνικού κράτους (Γράβαρης, χ.χ.).

Αυτές οι ιστορικές συνθήκες αποτέλεσαν καρποφόρο έδαφος για τη δημιουργία θεωριών για το κοινωνικό κράτος, οι οποίες υποστήριζαν ότι η ανάπτυξη του Κοινωνικού Κράτους μπορεί να οδηγήσει μέσα από τον εκδημοκρατισμό του κοινοβουλευτισμού στο σοσιαλισμό. Συγκεκριμένα, στα μέσα της δεκαετίας του 1970 εμφανίστηκαν οι πρώτες επεξεργασίες της θεωρίας των πόρων εξουσίας με κύριο εκπρόσωπο τον Κορρί, ενώ στις αρχές της δεκαετίας του 1990 αναπτύχθηκε η προβληματική περί καθεστώτων ευημερίας, με κύριο εκπρόσωπο τον Esping Andersen. Με την άνοδο όμως του νεοφιλελευθερισμού ως κυρίαρχο πολιτικό και οικονομικό ρεύμα, στις αρχές του 21ου αιώνα εμφανίστηκε μια νέα θεωρία για το τι είναι κοινωνικό κράτος, γιατί υπάρχει και ποιο είναι το βασικό υποκείμενο που καθορίζει τη μορφή και το περιεχόμενό του. Η θεωρία αυτή των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού, αποτελεί στην πραγματικότητα μια οικονομική θεωρία, σε αντίθεση με την πολιτική θεωρία των πόρων εξουσίας.

Σκοπός μας σε αυτήν την εργασία είναι να δείξουμε ότι οι ιστορικές συνθήκες κατά τη διάρκεια των οποίων δημιουργήθηκε η κάθε θεωρία επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτό το κοινωνικό κράτος, και άρα η σύγκριση των δύο θεωριών αναδεικνύει δύο διαφορετικές μορφές ταξικού συσχετισμού. Συγκεκριμένα μάλιστα, υποστηρίζουμε ότι ο συσχετισμός των δυνάμεων είναι αυτός που καθορίζει τελικά την πορεία των θεωριών, καθώς οι αλλαγές που προέκυψαν στα τέλη του 20ου αιώνα, και συγκεκριμένα η πτώση των (σχεδόν όλων) λεγόμενων καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού, ο αυξανόμενος ρυθμός πτώσης του ποσοστού κέρδους και οι οικονομικές κρίσεις τη δεκαετία του 1970, και η αποδυνάμωση της οργανωμένης εργατικής τάξης (αποδυνάμωση η οποία αποτελούσε τον βασικό στόχο των πολιτικών της Θάτσερ και επομένως ήταν καθαρά στοχευμένη), οδήγησαν τελικά στην εκτόπιση των θεωριών του κράτους πρόνοιας με βασικό υποκείμενο την εργατική τάξη, και τη δημιουργία θεωρίας με βασικό υποκείμενο του εργοδότη. Με άλλα λόγια, οι δύο κυρίαρχες θεωρίες που αναπτύχθηκαν τότε αντικατοπτρίζουν δύο διαφορετικές ιστορικές μορφές ταξικής βάσης ενός κοινωνικού κράτους. Για να οδηγηθούμε σε αυτό το πόρισμα, θα εξετάσουμε σχολαστικά τις κυρίαρχες θεωρίες για το κράτος πρόνοιας από τη δεκαετία του 1970 μέχρι και το 2000. Όπως αναφέραμε, πρώτη χρονικά εμφανίστηκε η θεωρία των πόρων εξουσίας, με κύριους εκπρόσωπους τον Korpi και τον Esping-Andersen, και δεύτερη ήρθε η θεωρία των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού. Έχοντας έτσι μια πολύ καλή βάση γύρω από τις θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις, θα προσπαθήσουμε μέσα από μία ανάλυση των βασικών διαφορών τους να εξετάσουμε τα αίτια αυτής της μεταβολής.

Η θεωρία των πόρων εξουσίας

Η προσέγγιση που θα αναλύσουμε σε αυτό το κεφάλαιο αναπτύχθηκε σε μία εποχή κρίσης του κοινωνικού κράτους και αποτελεί μια ανανεωμένη εκδοχή της θεωρίας των εξουσιαστικών πόρων. Εστιάζει στο ζήτημα των βάσεων από τις οποίες πηγάζει η εξουσία, αναπροσδιορίζοντας την σχέση κράτους-κοινωνικών δυνάμεων.

Ο δημοκρατικός ταξικός αγώνας του Korpi, ή αλλιώς η θεωρία των εξουσιαστικών πόρων τη δεκαετία του 1970

Ο Walter Korpi, κύριος εκπρόσωπος της προσέγγισης αυτής, ερευνά στο βιβλίο του «The democratic class struggle» (1983) τις δυνατότητες που έχει ένα εργατικό κίνημα να μετατρέψει μια καπιταλιστική δημοκρατία σε οικονομική δημοκρατία, μία οικονομία δηλαδή δίχως εκμετάλλευση (σ. 4). Για να το επιτύχει αυτό, πραγματοποιεί μια συγκριτική ανάλυση στην εξέλιξη των απεργιών και των «lockouts¹», δύο κλασικών εκφράσεων της ταξικής σύγκρουσης, στις χώρες της Δύσης (δηλαδή στο πρώτο στρατόπεδο που αναφέραμε), και αναλύει την ανάπτυξη των κρατών πρόνοιας και την ανισότητα στις καπιταλιστικές δημοκρατίες. Στην ουσία, λαμβάνοντας υπόψιν του τις κυρίαρχες θεωρίες γύρω από την εξουσία, την κοινωνική μεταβολή, τις κοινωνικές συγκρούσεις και την πολιτική, προτείνει μια διαφορετική προσέγγιση γύρω από αυτά τα ζητήματα, στηριγμένη στις τάξεις και τον τρόπο με τον οποίο διανέμεται η εξουσία μεταξύ τους. Αυτή η νέα προσέγγιση αποτελεί μια πολιτική προσέγγιση, με ιδιαίτερη έμφαση στη διεύρυνση της δημοκρατίας και τη συσσώρευση πόρων εξουσίας από την εργατική τάξη μέσα από την κοινοβουλευτική διαδικασία, η οποία τελικά θα οδηγήσει, αφού εκπροσωπεί τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, σε μία μορφή σοσιαλισμού. Με άλλα λόγια, θα οδηγήσει σε ειρηνική μετάβαση από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό. Θα ξεκινήσουμε πρώτα εξετάζοντας τη θεωρητική βάση του Korpi, ώστε να περάσουμε έπειτα σε πιο εκτεταμένη επεξήγηση της σημασιολογίας των πόρων εξουσίας και του δημοκρατικού ταξικού αγώνα. Στόχος μας είναι η πλήρης, ολοκληρωμένη κατανόηση της προσέγγισης αυτής, με απώτερο σκοπό την ανάδειξη της ιστορικής της συνθήκης ως αιτία για την δημιουργία και υποστήριξη αυτής.

1 Τα lockouts αναφέρονται στον αποκλεισμό εργαζομένων από τον εργοδότη τους από τον τόπο εργασίας τους έως ότου συμφωνηθούν ορισμένοι όροι.

Η θεωρητική βάση του Κορρί.

Ο Κορρί (1983) για να πραγματοποιήσει την ανάλυσή του ξεκινά το θεωρητικό του πλαίσιο θέτοντας ως αξίωμα ότι οι συγκρούσεις συμφερόντων που εκδηλώνονται στις πολιτικές αρένες των δυτικών κρατών αποτελούν μια μορφή δημοκρατικής ταξικής πάλης (σ. 4). Αυτό το αρχικό βήμα συνεπάγεται άμεσα ορισμένες συγκρούσεις με τις κυρίαρχες θεωρητικές προσεγγίσεις της εποχής. Έτσι ο Κορρί αναλύει εκτενώς ποια σημεία της κάθε προσέγγισης έρχονται να υποστηρίξουν τη δική του ανάλυση, αλλά και ποια έρχονται σε αντίθεση με αυτήν, ώστε τελικά να οδηγηθεί στην υποστήριξη μιας ποιοτικά και μεθοδολογικά διαφορετικής θεωρίας.

Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρει ο ίδιος, η αποδοχή της κοινοβουλευτικής πολιτικής ως δημοκρατική ταξική πάλη κατευθύνεται αρχικά εναντίον του πλουραλισμού, μια θεωρία που επικράτησε κυρίως τη δεκαετία του 1960. Το πλουραλιστικό βιομηχανικό μοντέλο βασίζεται στην ιδέα ότι η αδιάκοπη ανάπτυξη της βιομηχανικής τεχνολογίας αποτελεί τον κινητήριο μηχανισμό της κοινωνικής μεταβολής (Κορρί, 1983, σ. 7). Σύμφωνα με αυτή τη λογική, η συνεχώς αυξανόμενη πολυπλοκότητα της βιομηχανικής τεχνολογίας δημιουργεί ένα ολοένα και πιο εξειδικευμένο και μορφωμένο εργατικό δυναμικό, διαλύοντας έτσι την ταξική δομή της πρώιμης βιομηχανικής κοινωνίας (σ. 7-8). Ο βασικός διαχωρισμός στον πρώιμο βιομηχανισμό σε δύο αντίπαλες τάξεις, την εργασία και το κεφάλαιο, δίνει έτσι τη θέση του σε έναν πλουραλισμό μικρότερων ομάδων συμφερόντων. Αυτό οδηγεί τελικά, παράλληλα με την αύξηση του βιοτικού επιπέδου χάρη στην εκβιομηχάνιση στη μείωση της έντασης και συχνότητας των συγκρούσεων συμφερόντων, μέχρις ότου εξαφανιστούν εντελώς. Στην ουσία, η προσέγγιση αυτή υποστηρίζει το ακριβώς αντίθετο από τις προβλέψεις του Μαρξ, ότι δηλαδή τελικά η εποχή της αστικής τάξης θα απλοποιήσει τις ταξικές αντιθέσεις, με την συνολική κοινωνία να «διχάζεται όλο και περισσότερο σε δύο μεγάλα εχθρικά στρατόπεδα, σε δύο μεγάλες, άμεσα αντιπαρατιθέμενες τάξεις: αστική τάξη και προλεταριάτο» (Marx & Engels, 2018, σ. 21).

Επιπλέον, οι πλουραλιστές υποστηρίζουν ότι παράλληλα με όλα αυτά, θα υπάρξει μια σταδιακή ίδρυση νέων θεσμών για τη ρύθμιση των συγκρούσεων στη θέση εκείνων που γκρεμίστηκαν στην αρχή της εκβιομηχάνισης. Θα υπάρξει δηλαδή μια δομική αλλαγή στο Κοινωνικό Κράτος όπως αυτό δημιουργήθηκε, με βασικά

χαρακτηριστικά την πολιτική δημοκρατία και την καθολική ψηφοφορία, καθώς και την ανάπτυξη των συνδικαλιστικών οργανώσεων και τη θεσμοθέτηση των συλλογικών διαπραγματεύσεων (Κορρί, 1983, σ. 8). Να σημειωθεί ότι το κράτος σε αυτή την προσέγγιση θεωρείται ουδέτερο.

Το πλουραλιστικό βιομηχανικό μοντέλο προβάλλει λοιπόν την εικόνα μιας μεταβαλλόμενης, αλλά δομικά σταθερής, κοινωνίας όπου δεν υπάρχει ανάγκη για θεμελιώδεις θεσμικές αλλαγές (Κορρί, 1983, σ. 8). Οι ιδεολογίες, γράφει ο Κορρί, υποτίθεται ότι ξεθωριάζουν(!). Βασικό αξίωμα για να ισχύει αυτή η θέση είναι ότι η θεσμική σταθερότητα και η μετουσίωση των συγκρούσεων στις προηγμένες βιομηχανικές κοινωνίες δεν βασίζεται στην κυριαρχία μιας ή λίγων ομάδων συμφερόντων σε άλλες. Αντίθετα, μια πλουραλιστική κοινωνία θεωρείται ότι δίνει σε όλες τις ομάδες περίπου ίσες ευκαιρίες για να κινητοποιήσουν την εξουσία. Με άλλα λόγια, οι πόροι εξουσίας μπορούν να είναι ίσα κατανεμημένοι μεταξύ των ομάδων (σ. 14). Ως εκ τούτου, οι διαφορές στους πόρους εξουσίας μεταξύ ομάδων και συλλογικοτήτων τείνουν να θεωρούνται ως μη προβληματικές και ως περιορισμένης σημασίας για τη λειτουργία αυτών των κοινωνιών (Κορρί, 1983, σ. 8-9).

Η πλουραλιστική θεωρία επομένως αν και αναγνωρίζει, υποβαθμίζει, κατά την άποψη του Κορρί, τη σημασία της εξουσίας και της πολιτικής στην κοινωνική μεταβολή και το ρόλο της ταξικής δομής στη δημιουργία συγκρούσεων συμφερόντων (1983, σ. 4). Ενώ λοιπόν για αυτή το Κοινωνικό Κράτος στοχεύει σε μια ισοκατανομή της εξουσίας, έρχεται ο Κορρί να υποστηρίξει ότι αυτό (το Κοινωνικό Κράτος) στην πραγματικότητα είναι «αποτέλεσμα της ασύμμετρης διανομής των πόρων εξουσίας» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 120).

Δεύτερον, η αποδοχή του Κορρί ότι η κοινοβουλευτική πολιτική αποτελεί δημοκρατική ταξική πάλη έρχεται σε αντίθεση με τη λενινιστική ερμηνεία του Μαρξ, σύμφωνα με την οποία «το κράτος είναι όργανο κυριαρχίας ορισμένης τάξης» (Λένιν, χ.χ.α, σ. 11), και, συγκεκριμένα στον καπιταλισμό, της οικονομικά κυρίαρχης τάξης, δηλαδή το κεφάλαιο. Για την ερμηνεία αυτή δηλαδή, στις καπιταλιστικές κοινωνίες η σύνθεση των κοινοβουλίων και των κυβερνήσεων δεν έχει κάποια πραγματική εξουσία, ή μάλλον αποτελεί τη θεσμοποιημένη εκπροσώπηση και υπεράσπιση των συμφερόντων του κεφαλαίου. Η κοινοβουλευτική δημοκρατία θεωρείται μάλιστα σύμφωνα με τον Λένιν «το καλύτερο που μπορεί να γίνει πολιτικό περικάλυμμα του

καπιταλισμού», και για αυτό «θεμελιώνει την εξουσία του με τόση ασφάλεια, με τόση σιγουριά, που καμιά αλλαγή ούτε προσώπων, ούτε θεσμών, ούτε κομμάτων μέσα στην αστική δημοκρατία δεν κλονίζει την εξουσία» (Λένιν, χ.χ.α, σ. 17).

Η λενινιστική ερμηνεία του Μαρξ λοιπόν αναγνωρίζει για τον Κορρί μια άνιση, αλλά σταθερή κατανομή των πόρων εξουσίας (1983, σ. 14). Υπογραμμίζει μεν τη σημασία των τάξεων, αλλά υποστηρίζει δε ότι στις καπιταλιστικές δημοκρατίες η ταξική σύγκρουση δεν εκδηλώνεται σημαντικά στις διαμάχες για την κοινοβουλευτική εξουσία (σ. 4). Αυτό αποτελεί μια πάρα πολύ βασική διαφορά με τη θεωρία των εξουσιαστικών πόρων, καθώς σε αυτή υποστηρίζεται ότι «η ύπαρξη άνισης κατανομής εξουσίας στη σφαίρα της οικονομίας... οδηγούν την εργατική τάξη στο να αναζητεί τη διεύρυνση της δικής της εξουσίας απέναντι στο κεφάλαιο ανατρέχοντας στη σφαίρα της πολιτικής, όπου ο βασικός εξουσιαστικός πόρος συνίσταται στην εκλογική δύναμη» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 121). Η ερμηνεία αυτή βρίσκεται διαμετρικά αντίθετη στην άποψη του Κορρί ότι η εργατική τάξη μπορεί να πραγματοποιήσει δημοκρατικά, όπως τον χαρακτηρίζει ο Κορρί, τον ταξικό της αγώνα μέσω της κοινοβουλευτικής πολιτικής.

Τρίτον, η έννοια της δημοκρατικής ταξικής πάλης συνεπάγεται κριτική στον νεοκορπορατισμό. Ο νεοκορπορατισμός συγκεκριμένα υποστήριζε την ρύθμιση της οικονομίας με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχει συναίνεση μεταξύ κράτους, κεφαλαίου και εργασίας, χωρίς όμως να επιδιώκει τελικά την εξέλιξη του συστήματος σε σοσιαλιστικό. Δεν επιδίωκε δηλαδή «ούτε τη διεύρυνση της δημόσιας ιδιοκτησίας, ούτε την ισότητα» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 121). Αποτελεί απλά μια «προσπάθεια ερμηνείας της σχέσης κράτους-οικονομίας» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 121). Στην πραγματικότητα «επρόκειτο για ένα εθνοκεντρικό σύστημα οικονομικής διαχείρισης με κύριο μέλημα τη διατήρηση και αναπαραγωγή των ξεχωριστών κοινωνικών συμφερόντων στο προσήκον, για την απρόσκοπτη κοινωνική αναπαραγωγή, σημείο ισορροπίας» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 121-122).

Κύριοι παίκτες σε αυτό το μοντέλο αποτελούν οι λεγόμενοι αναγνωρισμένοι από το κράτος «οργανισμοί συμφερόντων», οι οποίοι αντιπροσωπεύουν ομάδες ανάλογα με τον οικονομικό τους ρόλο στον καταμερισμό εργασίας. Είναι ιεραρχικά δομημένοι, έτσι ώστε να διαχωρίζεται η ηγεσία από τα μέλη, ενώ η συμμετοχή σε αυτούς είναι υποχρεωτική. Το κράτος τους εγγυάται μονοπώλιο στην εκπροσώπηση,

με αντάλλαγμα την τήρηση ορισμένων ελέγχων στην επιλογή των ηγετών τους και στη διατύπωση των αιτημάτων τους, με αποτέλεσμα τα πολιτικά κόμματα σιγά σιγά να εξαφανίζονται (Korpi, 1983, σ. 10). Οι νεοκορπορατιστές λοιπόν τείνουν να θεωρούν τον πολιτικό ανταγωνισμό για την κυβερνητική εξουσία ως επισκιασμένο από νέες θεσμικές δομές που δημιουργούνται από μεγάλες ομάδες συμφερόντων εκτός του κοινοβουλευτικού περιβάλλοντος (Korpi, 1983, σ. 4).

Σύμφωνα με τον Schmitter, ο λόγος που ο νεοκορπορατισμός ήρθε να εκτοπίσει τον πλουραλισμό ως κυρίαρχο ρεύμα τη δεκαετία του 1970 αφορούσε την επιτακτική ανάγκη για ένα κυρίαρχο και σταθερό, αστικό καθεστώς, παρά τις διαδικασίες συγκέντρωσης ιδιοκτησίας, τον ανταγωνισμό μεταξύ των εθνικών οικονομιών, την επέκταση του ρόλου της δημόσιας πολιτικής και τον εξορθολογισμό της λήψης αποφάσεων στο εσωτερικό εντός του κράτους, ώστε να ενσωματώνει υποδεέστερες τάξεις και ομάδες καθεστώτος πιο στενά στην πολιτική διαδικασία (Schmitter, 1974, σ. 107-108). Ο Panich από την άλλη, υποστηρίζει ότι ο νεοκορπορατισμός εμφανίστηκε λόγω της ανάγκης του κράτους να ενθαρρύνει την οικονομική ανάπτυξη, διευκολύνοντας τη συσσώρευση κεφαλαίου (Korpi, 1983, σ. 11), ενώ ο Jessop υποστηρίζει ότι ο νεοκορπορατισμός ήρθε να φέρει λύση στην δυσκολία του κοινοβουλευτισμού να λειτουργεί μόνο υπέρ του κεφαλαίου (Korpi, 1983, σ. 12). Το κοινό χαρακτηριστικό που έχουν όλες αυτές οι τοποθετήσεις είναι το γεγονός ότι η ιδέα του κορπορατισμού εμφανίστηκε ως λύση για την σταθεροποίηση και διαιώνιση του αστικού καθεστώτος. Επομένως, εδώ αναγνωρίζεται μια επίσης πολύ σημαντική διαφορά με την νέα προσέγγιση του Korpi ως προς το ότι ο ταξικός αγώνας που λαμβάνει χώρα και εντός του κοινοβουλίου έχει ως απώτερο σκοπό μια δημοκρατική και ειρηνική μετάβαση προς το σοσιαλισμό, με την έννοια της οικονομικής δημοκρατίας,

Για τον Korpi (1983), ο νεοκορπορατισμός αποτελεί πάντως την πιο ενδιαφέρουσα και ρεαλιστική ερμηνεία της εξέλιξης των καπιταλιστικών δημοκρατιών, καθώς αναλύει τις μορφές με τις οποίες οργανωμένα συμφέροντα συμμετέχουν στη διαμόρφωση της δημόσιας πολιτικής. Αναγνωρίζει δηλαδή ότι οι πόροι εξουσίας είναι κατανομημένοι άνισα μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, αλλά προχωράει και ένα βήμα παραπέρα, αναγνωρίζοντας ότι η τάξη και η εξουσία θεωρούνται συναφείς και με την ιδιοσυγκρασία και τη λειτουργία της πολιτικής και

των διανεμητικών διαδικασιών στις καπιταλιστικές δημοκρατίες, και άρα η άνιση κατανομή των πόρων εξουσίας παραμένει σταθερή (σ. 13, 14). Παράλληλα όμως, οι νεοκορπορατιστές δεν εξετάζουν την πιθανότητα αυτοί οι θεσμοί να αποτελούν εκδηλώσεις σοβαρών συγκρούσεων συμφερόντων που προκαλούνται από σημαντικές αλλαγές στην κατανομή των πόρων ισχύος μεταξύ τάξεων και ομάδων συμφερόντων. Για τον Κορρί, «οι ενέργειες των εκπροσώπων του κράτους και το πώς σχηματίζονται συνασπισμοί μέσα από τη διαπραγμάτευση κράτους, εργασίας και κεφαλαίου μπορούν να επηρεαστούν σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις αλλαγές στη δυναμική των οργανώσεων της εργατικής τάξης και από το βαθμό της επιρροής που μπορούν να ασκήσουν τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα στην κυβέρνηση». Επομένως «η λειτουργία των θεσμών καθορίζεται από τον τρόπο με τον οποίο είναι κατανομημένοι οι πόροι εξουσίας μέσα στην κοινωνία» (Κορρί, 1983, σ. 13-14, ελεύθερη μετάφραση).

Έτσι, μέσα από αυτή την ανάλυση, ο Κορρί παρουσιάζει τις θεωρητικές βάσεις πάνω στις οποίες στηρίζει την θεωρία των εξουσιαστικών πόρων. Αποδέχεται μεν ότι στην καπιταλιστική κοινωνία η εργατική τάξη κυριαρχείται/εξουσιάζεται από την τάξη η οποία ιδιοποιείται το κεφάλαιο, θεωρεί όμως ότι μέσα από πολιτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις, η εργατική τάξη μπορεί να αποκτήσει εξουσία εις βάρος της (Κορρί, 1983, σ. 14). Να σημειωθεί ότι η έννοια δείχνει ότι υπό ορισμένες προϋποθέσεις η δημοκρατική ταξική πάλη μπορεί να επικεντρωθεί στην ίδια την ταξική δομή, δηλαδή στο ζήτημα της οικονομικής οργάνωσης της παραγωγής (Κορρί, 1983, σ. 4).

Οι πόροι εξουσίας και το Κοινωνικό Κράτος.

Ο Κορρί (1983) λοιπόν υποστηρίζει ότι για να κατανοήσουμε τη λειτουργία και ανάπτυξη των δυτικών κρατών, πρέπει να επικεντρωθούμε στο πώς οι εξουσιαστικοί πόροι κατανέμονται μεταξύ των βασικών τάξεων σε αυτές τις κοινωνίες, και ότι για να εξελιχθεί μια καπιταλιστική δημοκρατία σε μια οικονομική δημοκρατία, χρειάζεται να πραγματοποιηθούν αλλαγές στην κατανομή αυτή μεταξύ των τάξεων και συλλογικοτήτων της (σ. 4). Για να επιβεβαιώσει το επιχείρημά του, στο βιβλίο του αναλύει πώς οι μισθωτοί στη Σουηδία, με την ένταξη τους σε οργανώσεις συλλογικής δράσης, μείωσαν σημαντικά τον εσωτερικό τους ανταγωνισμό και με

αυτόν τον τρόπο μείωσαν τελικά και τα μειονεκτήματα που είχαν λόγω έλλειψης σε πόρους εξουσίας, υπονομεύοντας τα θεμέλια της μισθωτής εργασίας όπως είναι αυτή δομημένη στο καπιταλιστικό σύστημα (σ. 4).

Αρχικά, τι είναι οι πόροι εξουσίας; Ο Κορρί τους ορίζει ως «τα χαρακτηριστικά (δυνατότητες ή μέσα) των δρώντων (ατόμων ή συλλογικοτήτων), που τους επιτρέπουν να επιβραβεύουν ή να τιμωρούν άλλους δρώντες» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 126, Κορρί, 1983, σ. 15, Κορρί, 1985, σ. 33). Πέρα από το γεγονός ότι γίνεται εμφανές από τον ορισμό ότι ο Κορρί αντιλαμβάνεται την εξουσία ως μία δυναμική σχέση (Κορρί, 1985, σ. 33), ο ίδιος επισημαίνει πως οι πόροι εξουσίας δεν χρειάζεται να χρησιμοποιηθούν με κάποιο τρόπο, ώστε να επιφέρουν συνέπειες για τις πράξεις άλλων ανθρώπων, καθώς η γνώση της δυνατότητας να χρησιμοποιηθούν επηρεάζουν άμεσα το κάθε άτομο ή ομάδα (Κορρί, 1983, σ. 15, Κορρί, 1985, σ. 33).

Επιπλέον, ο ορισμός αυτός επιτρέπει την ύπαρξη διαφορετικών ειδών πόρων εξουσίας, ανάλογα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: α) την επικράτηση (domain), δηλαδή τον αριθμό των ανθρώπων στους οποίους ασκείται εξουσία μέσω επιβράβευσης ή τιμωρίας, β) το πεδίο εφαρμογής (scope), δηλαδή το φάσμα των δραστηριοτήτων άλλων ανθρώπων που μπορεί να ανταμειφθεί ή να τιμωρηθεί μέσω του εξουσιαστικού πόρου, γ) ανάλογα με το αν ανταμείβουν ή τιμωρούν άλλους δρώντες, δηλαδή εάν ο πόρος είναι κίνητρο ή πηγή πίεσης και δ) ανάλογα και με τα κόστη που έχουν.

Όπως όμως αναφέρει εύστοχα ο Κωτσονόπουλος, το βασικό κριτήριο διάκρισης «έγκειται στο αν η κτήση κάποιου πόρου εξουσίας από έναν δρώντα μπορεί να επηρεάσει τη συνολικότερη κοινωνική αναπαραγωγή, ή αντίθετα η επίδρασή του είναι διαιρετή σε υποκειμενικό επίπεδο» (2016, σ. 126). Η πρώτη κατηγορία αφορά τους βασικούς πόρους εξουσίας, οι οποίοι καθορίζουν τη δεύτερη κατηγορία, τους περιφερειακούς πόρους. Για τον Κορρί (1985), οι βασικοί πόροι εξουσίας στις δυτικές κοινωνίες συγκαταλέγονται στα μέσα βίας, την ιδιοκτησία και την εργασιακή δύναμη (σ. 34).

Όσον αφορά τα μέσα βίας, μπορούν να επηρεάσουν μεγάλο αριθμό ατόμων και έχουν μεγάλο πεδίο εφαρμογής. Θεωρητικά το κράτος βέβαια έχει το μονοπώλιο της νόμιμης βίας, στην πράξη όμως οι πόροι για τη χρήση βίας δεν είναι σπάνιοι. Το

βασικό τους μειονέκτημα είναι το υψηλό κόστος που συνδέεται με τη χρήση τους (Κορρί, 1985, σ. 34).

Η ιδιοκτησία παραπέμπει από τη μία στο κεφάλαιο και τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, οι οποίοι ανήκουν στους κατόχους των μέσων παραγωγής, και από την άλλη στο ανθρώπινο κεφάλαιο, δηλαδή στην εργασιακή δύναμη, την εκπαίδευση και τις επαγγελματικές ιδιότητες, τα οποία ανήκουν σε αυτούς που κατέχουν την εργασιακή δύναμη (Κορρί, 1983, σ. 16, Κορρί, 1985, σ. 34, Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 126). Ο Κορρί υποστηρίζει ότι αυτοί οι πόροι (και ο τρόπος με τον οποίο είναι χωρισμένοι) είναι οι πιο σημαντικοί, γιατί αφορούν τη βάση για την κατανόηση της φύσης της καπιταλιστικής δημοκρατίας.

Οι κεφαλαιοκράτες είναι βεβαίως εκείνοι που εξουσιάζουν στη σφαίρα της οικονομίας, «αφού η κατοχή ενός τέτοιου πόρου εξουσίας τους επιτρέπει ανεμπόδιστα να επιβραβεύουν ή να τιμωρούν κατά το δοκούν τους κατόχους της εργατικής δύναμης» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 126-127). Επιπλέον το κεφάλαιο έχει το χαρακτηριστικό ότι μπορεί να συσσωρευθεί στα χέρια λίγων. Έτσι οι εργαζόμενες τάξεις, αναγνωρίζοντας αυτήν την ανισότητα και το γεγονός ότι το ανθρώπινο κεφάλαιο δεν έχει τη δυνατότητα να συσσωρευθεί ως πόρος (αφού όλοι έχουν από λίγο), αναζητούν πόρους εξουσίας στη σφαίρα της πολιτικής στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν ισότιμα τη συσσώρευση των πόρων εξουσίας του κεφαλαίου. «Εκεί, ο κεντρικός πόρος εξουσίας που διαθέτουν είναι η ανάπτυξη οργανώσεων, με τη μορφή συνδικάτων ή εργατικών κομμάτων, ικανών να συντονίσουν τη συλλογική δράση» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 127).

Για τον Κορρί επομένως «η ασυμμετρία που υπάρχει ανάμεσα στους πόρους εξουσίας, αλλά και η δυναμικά μεταβαλλόμενη κατανομή τους συνιστά τον βασικό όρο θεμελίωσης των κοινωνικών θεσμών» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 127). Όπως αναφέρει

«Κοινωνικοί θεσμοί και διακανονισμοί σχετιζόμενοι με, π.χ. διαδικασίες διανομής και λήψης αποφάσεων μπορούν να κατανοηθούν ως αποτελέσματα επαναλαμβανόμενων συγκρούσεων συμφερόντων, κατά τις οποίες τα ενδιαφερόμενα μέρη έχουν επενδύσει τους πόρους εξουσίας τους για να εξασφαλίσουν ευνοϊκά αποτελέσματα. Τέτοιοι θεσμοί, επομένως, δεν χρειάζεται να αναπαρασταθούν ως αντικειμενικοί ή ουδέτεροι διακανονισμοί επιφορτισμένοι με τη διευθέτηση των συγκρούσεων. Αντίθετα, οι τρόποι με τους οποίους δημιουργήθηκαν και λειτουργούν, αντανακλούν την κατανομή της εξουσίας μέσα στην κοινωνία. Όταν η κατανομή των πόρων εξουσίας

μεταβληθεί, τότε η μορφή και η λειτουργία τέτοιων θεσμών και διακανονισμών είναι πιθανόν να μεταβληθούν και αυτές» (Κορρί, 1983, σ. 19, μετάφραση Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 127)

Στις δυτικές χώρες, το μεγαλύτερο μέρος του ανθρώπινου κεφαλαίου εμφανίζεται με τη μορφή της αγοράς εργασίας. Στην οικονομική επιστήμη η αγορά εργασίας αντιλαμβάνεται σε γενικές γραμμές (ανάλογα όμως και με το οικονομικό ρεύμα) ως αγορά προσφοράς και ζήτησης του εμπορεύματος «εργατική δύναμη». Όμως η ανθρώπινη εργατική δύναμη είναι ένα πολύ ιδιαίτερο εμπόρευμα, αφού είναι αχώριστο από τον ιδιοκτήτη της (Κορρί, 1983, σ. 16). Εδώ δηλαδή ο Κορρί φαίνεται να συμφωνεί με τον Μαρξ συγκεκριμένα στο γεγονός ότι

ο κάτοχος της εργατικής δύναμης, αντί να μπορεί να πουλάει εμπορεύματα στα οποία έχει αντικειμενοποιηθεί η εργασία του,... είναι αντίθετα υποχρεωμένος να προσφέρει σαν εμπόρευμα για πούληση την ίδια την εργατική του δύναμη που υπάρχει μόνο στο ζωντανό του σώμα (Μαρξ, 1976, σ. 181).

Έτσι, ο εργαζόμενος, λειτουργώντας ως πωλητής, μπορεί να προσληφθεί μόνο για ορισμένο χρονικό διάστημα, κατά τη διάρκεια του οποίου ο αγοραστής έχει το δικαίωμα να κάνει χρήση της εργατικής δύναμής του κατά τις ώρες εργασίας. Μετά τη σύναψη της σύμβασης εργασίας, η οποία λαμβάνει χώρα στη σφαίρα της κυκλοφορίας, ο ιδιοκτήτης του ανθρώπινου κεφαλαίου (εργαζόμενος) υποτάσσεται στις οδηγίες της διοίκησης. Περνάει δηλαδή στη σφαίρα της παραγωγής, στη σφαίρα που κατά τον Μαρξ γίνεται εμφανής ουσιαστικά η εκμετάλλευση των εργαζομένων από το κεφάλαιο (Palermo, 2014). Έτσι, η μισθωτή εργασία καθαυτή δημιουργεί σχέσεις εξουσίας και υποταγής μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου, αποτελώντας τη βάση για τον διαχωρισμό των τάξεων.

Θα μπορούσαμε να σχολιάσουμε σε αυτό το σημείο ότι η σχέση ισχύος του καπιταλιστή έναντι του μεμονωμένου εργαζόμενου είναι απλώς συνέπεια της σχέσης εκμετάλλευσης που υπάρχει μεταξύ των κοινωνικών τάξεων τους. Επομένως, δεν υπάρχει νόημα να αναζητάμε τον καταναγκαστικό χαρακτήρα του καπιταλισμού στη διαπροσωπική σχέση μεταξύ του μοναδικού καπιταλιστή και του μοναδικού εργάτη, αλλά στους κοινωνικούς μηχανισμούς που χωρίζουν τον πληθυσμό σε κοινωνικές τάξεις και που αναπαράγουν μια τέτοια κοινωνική δομή (Palermo, 2014, σ. 136). Ο Κορρί φαίνεται να ακολουθεί αυτό ακριβώς το σκεπτικό.

Μέσα από αυτή την ανάλυση ο Κορρί έρχεται να δικαιολογήσει την προέλευση των συνδικάτων. Το γεγονός δηλαδή ότι οι μισθωτοί χρειάζονταν με

κάποιο τρόπο να προωθήσουν τα συμφέροντά τους οδήγησε ιστορικά στην συλλογική δράση, καθώς και στην οργάνωσή τους σε πολιτικά κόμματα. Για τον Κορρί (1983), εκτός από το κεφάλαιο και τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, οι οργανώσεις που συντονίζουν τις δράσεις των μισθωτών (κυρίως συνδικάτα και πολιτικά κόμματα) «ανήκουν στους στρατηγικά σημαντικούς πόρους εξουσίας στις καπιταλιστικές δημοκρατίες» (σ. 17, ελεύθερη μετάφραση).

Μέσα από αυτή την ανάλυση των πόρων εξουσίας προκύπτει ότι το Κοινωνικό Κράτος θεωρείται «θεσμική έκβαση της μετατόπισης των πόρων εξουσίας. Μετατόπιση χαρακτηριζόμενη από τη διεύρυνση των πόρων εξουσίας των εργαζομένων τάξεων σε βάρος των αντίστοιχων πόρων του κεφαλαίου» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 127). Η μετατόπιση πόρων συνεπάγεται διεύρυνση της δημοκρατίας, η οποία με τη σειρά της συνεπάγεται περαιτέρω μετατόπιση πόρων εξουσίας προς την εργατική τάξη, με αποτέλεσμα τελικά την μετατόπιση του συσχετισμού δυνάμεων στις αστικές κοινωνίες (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 128). Με άλλα λόγια, «το Κοινωνικό Κράτος ανάγεται την ίδια στιγμή σε αιτία, αλλά και σε αποτέλεσμα των πόρων εξουσίας που διαθέτει η εργατική τάξη». Έτσι, το Κράτος Πρόνοιας «κατανοείται πολιτικά ως ένα μέσο αναδιανομής του κοινωνικά παραγόμενου προϊόντος και άμβλυνσης των ανισοτήτων που προκαλούνται από τη λειτουργία της αγοράς» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 129), ενώ επίσης υποστηρίζεται ότι η σχέση Κοινωνικού Κράτους και οικονομίας «διαμεσολαβείται από τους συσχετισμούς των πόρων εξουσίας». Επομένως, το Κοινωνικό Κράτος κατανοείται επιπλέον και ως «αποκρυστάλλωση των αντιφάσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα σε αυτές τις δύο [την πολιτική και την οικονομία] και που τροφοδοτούνται από τον ανταγωνισμό για τη διεύρυνση των πόρων εξουσίας» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 128).

Παρόλα αυτά, η ύπαρξη της ιεραρχίας εντός της επιχείρησης, ο κεφαλαιοκράτης, η διοίκηση, η εξουσία που ασκείται προς τους εργάτες επειδή δεν κατέχουν οι ίδιοι μέσα παραγωγής, αποτελεί ένα πάρα πολύ βασικό πρόβλημα στην καπιταλιστική δημοκρατία. Όπως γλαφυρά περιγράφει ο Μαρξ (1976)

Αποχωρώντας απ' τη σφαίρα της απλής κυκλοφορίας ή ανταλλαγής εμπορευμάτων, απ' την οποία ο vulgaris [κοινός] οπαδός του ελεύθερου εμπορίου δανείζεται έννοιες και κανόνες για την κρίση του σχετικά με την κοινωνία του κεφαλαίου και της μισθωτής εργασίας, όμως φαίνεται,

μεταβάλλεται κιόλας κάπως η φυσιογνωμία των *dramatis personae* [δρώντων προσώπων] μας. Ο πρώην κάτοχος χρήματος προπορεύεται σαν κεφαλαιοκράτης και ο κάτοχος της εργατικής δύναμης τον ακολουθεί σαν εργάτης του. Ο πρώτος μ' ένα πολυσήμαντο μειδίαμα και πολυάσχολος, ο δεύτερος συνεσταλμένος, δισταχτικός, σαν τον άνθρωπο που φέρνει στην αγορά για να πουλήσει το ίδιο το δικό του τομάρι, ξέροντας ότι το μόνο που τον περιμένει είναι το-γδάρσιμο. (σ. 189)

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε σε αυτό το σημείο ότι στη σφαίρα της κυκλοφορίας οι καπιταλιστές και οι εργαζόμενοι εμφανίζονται απλώς ως άτομα που αγοράζουν και πωλούν εμπορεύματα, ότι συναντιούνται στην αγορά ως ίσοι, αλλά με ασύμμετρη αγοραστική δύναμη (Palermo, 2007). Υπάρχουν όμως ακόμα και εδώ δύο συστατικά της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης: η ελεύθερη σύμβαση και η έλλειψη μέσων παραγωγής. Στην πραγματικότητα, ο εργαζόμενος είναι υποχρεωμένος να υπακούει τον καπιταλιστή, ή να επιλέξει έναν άλλο, ξανά για να τον υπακούει. Όπως αναφέρει και ο Μαρξ:

ο εργάτης εγκαταλείπει τον κεφαλαιοκράτη στον οποίο μισθώνεται όσες φορές θέλει, και ο καπιταλιστής τον απολύει, όσες φορές το θεωρήσει καλό... Μα ο εργάτης, που σα μοναδική πηγή αποδοχών έχει την πώληση της εργατικής δύναμης, δεν μπορεί να εγκαταλείψει όλη την τάξη των αγοραστών, δηλ. την τάξη των κεφαλαιοκρατών, χωρίς να παραιτηθεί από την ύπαρξή του. Δεν ανήκει σ' αυτόν ή εκείνον τον κεφαλαιοκράτη, αλλά στην τάξη των κεφαλαιοκρατών. Και είναι δικιά του υπόθεση να πουλήσει τον εαυτό του, δηλαδή να βρει έναν αγοραστή σ' αυτήν την τάξη των κεφαλαιοκρατών (Μαρξ, 2010, σ. 28).

Και αυτό αποτελεί μια μορφή κοινωνικού εξαναγκασμού που επιβάλλεται από τις ταξικές σχέσεις (Palermo, 2014, σ. 136).

Ο Κορρί (1983) φαίνεται αρχικά να συμφωνεί, τουλάχιστον επιφανειακά, με αυτή την οπτική. Υποστηρίζει ότι ο έλεγχος των μέσων παραγωγής αποτελεί τη βάση του «δικαιώματος» της διοίκησης να κυριαρχεί στην εργασία. Καθώς όμως τα προνόμια των εκπροσώπων του κεφαλαίου έχουν περιοριστεί, σύμφωνα με τον Κορρί, από τη νομοθεσία και τις συλλογικές διαπραγματεύσεις (η αποτελεσματικότητα των οποίων με τη σειρά της αναγνωρίζει ο Κορρί ότι επηρεάζεται από την κατάσταση της αγοράς), ο ίδιος υποστηρίζει ότι η υποταγή της εργασίας είναι στην πραγματικότητα ζήτημα βαθμού. Επομένως, αναγνωρίζει από τη μία την εκμετάλλευση που δημιουργείται από τις σχέσεις εξουσίας. Όπως αναφέρει,

«τα προνόμια της διοίκησης εξακολουθούν να επιβεβαιώνουν ότι, όσον αφορά τους πόρους εξουσίας, οι μισθωτοί σε αυτές τις κοινωνίες βρίσκονται σε θέση κατωτερότητας έναντι του κεφαλαίου. Η διατήρηση ενός συστήματος εξουσίας

και υποταγής που βασίζεται στον έλεγχο των μέσων παραγωγής είναι ένα σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι κυρίαρχες ομάδες στις καπιταλιστικές δημοκρατίες» (Κορρί, 1983, σ. 17, ελεύθερη μετάφραση).

Παράλληλα όμως, θεωρεί ότι μέσω της οργανωμένης εργατικής τάξης και των αλλαγών που προκύπτουν από αυτή την οργάνωση εντός του κοινοβουλίου, θα υπάρξει ένας όλο αυξανόμενος εκδημοκρατισμός, ο οποίος τελικά θα εξαλείψει ακόμα και στη σφαίρα της οικονομίας συνολικά τις σχέσεις εξουσίας και άρα την εκμετάλλευση. Όπως αναφέρει ο Κωτσονόπουλος (2016)

η ταυτότητα και η συνείδηση της εργατικής τάξης ενισχύονται μόνο αν οι εργαζόμενες τάξεις διευρύνουν συνεχώς του πόρους εξουσίας τους στο πλαίσιο της δημοκρατικής ταξικής πάλης. Απαραίτητος όρος για την εξασφάλιση αυτής της διεύρυνσης είναι η κυβερνητική παρουσία των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων, και ως εκ τούτου η ολοένα και μεγαλύτερη διεύρυνση του Κοινωνικού Κράτους (σ. 130).

Σε αυτό το σημείο, χρειάζεται να αναφέρουμε ότι ο Κορρί αντιλαμβάνεται την εργατική τάξη και γενικότερα τους μισθωτούς απλά ως μη έχοντες μέσων παραγωγής. Απορρίπτει δηλαδή τη μαρξιστική ιδέα ότι η εργατική τάξη αποτελείται από εκείνους που παράγουν υπεραξία, ενώ επιπλέον εγκαταλείπει και τη «λενινιστική ιδέα της ανάπτυξης της προλεταριακής συνείδησης μέσα από την πολιτική οργάνωση» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 130). Αυτό σημαίνει αρχικά ότι «η ιδεολογία συνιστά έναν περιφεριακό πόρο εξουσίας που δύναται να επενδυθεί δευτερευόντως και σε συνδυασμό με τον βασικό πόρο, ήτοι την οργάνωση» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 130). Δεύτερον, και πιο σημαντικό, το γεγονός ότι ο Κορρί δεν αποδέχεται το μαρξιστικό ορισμό του βαθμού εκμετάλλευσης² σημαίνει ότι ο Κορρί αντιλαμβάνεται πιο «ανάλαφρα», και ταυτόχρονα πιο αόριστα, την έννοια της εκμετάλλευσης και της εξουσίας. Τον απασχολεί πιθανώς μόνο η πολιτική διάσταση και όχι η οικονομική, αν και αναφέρει ότι η δημοκρατική ταξική πάλη αφορά και το ζήτημα της οικονομικής οργάνωσης της παραγωγής, το οποίο αποτελεί στην ουσία την ταξική δομή.

Η δημοκρατική ταξική πάλη.

Μέσα από αυτή την ανάλυση μπορούμε πλέον να αναλύσουμε σε περισσότερο βάθος αυτό που ο Κορρί ονομάζει «δημοκρατική ταξική πάλη» (democratic class struggle). Πιο συγκεκριμένα, ο Κορρί υποστηρίζει ότι η πολιτική αποτελεί μια μορφή δημοκρατικής ταξικής πάλης, δηλαδή μία πάλη στην οποία οι ταξικές,

2 Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Μαυρουδέα (2006).

κοινωνικοοικονομικές διασπάσεις και η κατανομή των πόρων εξουσίας παίζουν κεντρικούς ρόλους. Γίνεται έτσι εμφανές ότι ο Κογκρί μιλάει για θεσμοποιημένη ταξική πάλη, και άρα εννοεί κάτι εντελώς διαφορετικό από την ταξική πάλη του Μαρξ. Για τον Κογκρί, όσους περισσότερους πόρους εξουσίας συσσωρεύει το εργατικό κίνημα και όσο ισχυρότερη επιρροή ασκεί το αριστερό κόμμα πάνω στην κυβέρνηση, τόσο πιο πιθανό είναι οι εκπρόσωποι του κράτους να συμπαραταχθούν με την εργασία στις τριμερείς διαπραγματεύσεις κράτους, κεφαλαίου και εργασίας. Αυτό βέβαια βασίζεται στο γεγονός ότι στη θεωρία των εξουσιαστικών πόρων, το κράτος αποτελεί «μία έκβαση του συσχετισμού δύναμης που προκύπτει από τη διεκκυστική ανάμεσα στους διαφορετικούς πόρους εξουσίας» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 131). Επομένως το κράτος, ανάλογα με το συσχετισμό των δυνάμεων, λειτουργεί αντίστοιχα. Με την ίδια λογική αντιμετωπίζεται και το Κοινωνικό Κράτος, το οποίο θεωρείται ότι «προκύπτει όταν η εργατική τάξη, σφυρηλατώντας τις ανάλογες συμμαχίες, καταφέρ[ν]ει να αναρρηθεί μέσα από τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα στην εξουσία. Τότε προβαίνει στην ανάπτυξη μίας κοινωνικής πολιτικής που στοχεύει στην αναδιανομή του εισοδήματος και στην αποεμπορευματοποίηση της εργασίας» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 131). Να σημειωθεί ότι αποεμπορευματοποίηση της εργασίας σε αυτό το πλαίσιο σημαίνει η «μερική αναπαραγωγή της [εργασίας], έξω από τους μηχανισμούς της αγοράς και στην προστασία της από ένα πλέγμα κοινωνικών δικαιωμάτων που τελικά αποδεικνύεται ένας επιπρόσθετος πόρος εξουσίας στο πλευρό της» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 131).

Σε αυτό το σημείο θα ήταν σημαντικό να αναφερθεί πως ο Μαρξ, στην Γερμανική Ιδεολογία (1979) και συγκεκριμένα στην κριτική του στον Φώυερμαχ, αναφέρει πως «οι ιδέες της κυρίαρχης τάξης είναι σε κάθε εποχή οι κυρίαρχες ιδέες. Με άλλα λόγια, η τάξη που είναι η κυρίαρχη υλική δύναμη της κοινωνίας, είναι ταυτόχρονα η κυρίαρχη πνευματική της δύναμη» (σ. 94). Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι ένα ακόμα μέσο, για να συνεχίσει να παρουσιάζεται το κυρίαρχο συμφέρον μέσω της κυρίαρχης ιδεολογίας ως καθολικό, αποτελεί η αστική δημοκρατία, παρουσιασμένη με τρόπο που να δείχνει ότι εκφράζει, ή μπορεί μελλοντικά/δυναμικά να εκφράσει τα συμφέροντα του λαού στο σύνολό του. Όπως αναφέρει και ο Λένιν (χ.χ. α)

Στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία, με προϋπόθεση την πιο ευνοϊκή της ανάπτυξη, έχουμε με τη δημοκρατία έναν λίγο-πολύ πλήρη δημοκρατισμό. Αυτός όμως ο δημοκρατισμός συμπίεζεται πάντα από τα στενά πλαίσια της κεφαλαιοκρατικής εκμετάλλευσης και γι' αυτό παραμένει πάντα στην ουσία δημοκρατισμός για τη μειοψηφία, μόνο για τις ιδιοχτήτριες τάξεις, μόνο για τους πλούσιους. Η ελευθερία της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας μένει πάντα πάνω-κάτω τέτοια που ήταν η ελευθερία στις αρχαίες ελληνικές δημοκρατίες: ελευθερία για τους δουλοχτήτες. (σ. 87)

Ενδιαφέρον έχει επίσης η αναφορά του Λένιν (χ.χ. α) «κάθε δικαίωμα προϋποθέτει την ανισότητα. Κάθε δικαίωμα αποτελεί την εφαρμογή του ίδιου μέτρου για διαφορετικούς ανθρώπους, που στην πραγματικότητα δεν είναι ίδιοι, δεν είναι ίσοι μεταξύ τους και γι' αυτό “το ίσο δικαίωμα” αποτελεί παράβαση της ισότητας και αδικία» (σ. 93).

Σε αυτό το υποκεφάλαιο εξετάσαμε τη θεωρία των εξουσιαστικών πόρων όπως αυτή αναδιατυπώθηκε από τον Κοιρί από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Η θεωρία φαίνεται να επηρεάστηκε άμεσα από το ορθόδοξο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης της εποχής, το κενσϊανό, και αυτό γιατί μόνο μέσα σε αυτό το οικονομικό πλαίσιο θεωρείται θετική η ανάπτυξη του Κοινωνικού Κράτους. Παράλληλα, αποτελεί μία δυνατή υπεράσπιση του Κοινωνικού Κράτους σε μία περίοδο που αυτό βρισκόταν σε κρίση, με επιθετικές προς αυτό κυβερνήσεις να αναδύονται στα κυρίαρχα δυτικά κράτη (κυβέρνηση Θάτσερ στην Αγγλία, κυβέρνηση Ρήγκαν στις ΗΠΑ), ενώ τότε ήρθε στο τέλος της η χρυσή τριακονταετία καθώς και οι προϋποθέσεις που επέτρεψαν τις συνθήκες για την ύπαρξή της, και μάλιστα μόνο στα αναπτυγμένα κράτη. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τη δεύτερη προσέγγιση των εξουσιαστικών πόρων, τη θεωρία για τα καθεστώτα ευημερίας, η οποία ήρθε ως μια προσπάθεια αναδιάρθρωσης του κοινωνικού κράτους, με βασικό εκπρόσωπο τον Esping-Andersen.

Η προσπάθεια αναδιάρθρωσης του κοινωνικού κράτους από τον Esping-Andersen

Η θεωρία για τα καθεστώτα ευημερίας, η οποία αποτελεί την δεύτερη χρονικά προσέγγιση των πόρων εξουσίας, ήρθε ως μια προσπάθεια αναδιάρθρωσης του κοινωνικού κράτους, με βασικό εκπρόσωπο τον Esping-Andersen. Σε αυτή την προσέγγιση, υποστηρίζεται ότι οι κρατικές πολιτικές, και όχι η καθαυτή κοινωνική δυναμική, είναι αυτές που θα οδηγήσουν στη δημιουργία σοσιαλδημοκρατικών συμμαχιών, μόνο όμως εάν κινηθούν προς δύο κατευθύνσεις, αυτές της αποεμπορευματοποίησης και της αλληλεγγύης.

Γίνεται λοιπόν αμέσως αντιληπτό ότι υπάρχουν πολύ βασικές διαφορές ανάμεσα στον Korpi και τον Esping-Andersen. Ενώ ο πρώτος υποστήριζε ότι η εργατική τάξη μέσα από τα οργανωμένα συνδικάτα θα οδηγήσουν σε μία μετατόπιση των πόρων εξουσίας, ο δεύτερος ήρθε να υποστηρίξει ότι η αλλαγή θα έρθει μέσα από συγκεκριμένες κρατικές πολιτικές, οι οποίες θα στοχεύουν στην αποεμπορευματοποίηση και την αλληλεγγύη. Στην ουσία δηλαδή ο Esping-Andersen αμφισβήτησε τον αντίκτυπο των αγώνων της εργατικής τάξης στην διεύρυνση των κοινωνικών πολιτικών (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 138). Αυτό βέβαια συνεπάγεται ότι «η οργάνωση της εργατικής τάξης στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα δεν συνιστά αδιάσειστο κριτήριο αξιολόγησης της ανάπτυξης προνοιακών θεσμών» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 138).

Η θεωρητική βάση του Esping-Andersen.

Ο Esping-Andersen για να πραγματοποιήσει την ανάλυσή του ξεκινά το θεωρητικό του πλαίσιο αναλύοντας αυτό που ονομάζει πολιτική οικονομία του κράτους πρόνοιας. Αναφέρεται αρχικά στους θεωρητικούς της πολιτικής οικονομίας του 19ου αιώνα, δηλαδή στην κλασική πολιτική οικονομία και στην μαρξιστική πολιτική οικονομία, σημειώνοντας ότι αυτοί όρισαν την αναλυτική βάση γύρω από τις έννοιες του κράτους, των τάξεων, της αγοράς και της δημοκρατίας, με βασική εστίαση στη σχέση κράτους-οικονομίας. Συγκεκριμένα, ο Adam Smith ως κυρίαρχος εκπρόσωπος των φιλελεύθερων πολιτικών οικονομολόγων, υποστήριζε ότι «η αγορά ήταν το καλύτερο μέσο για την κατάργηση των τάξεων, της ανισότητας και των προνομίων» (Esping-Andersen, 2014, σ. 86). Η αγορά δηλαδή αποτελούσε ένα μέσο

απελευθέρωσης από τους κρατικούς περιορισμούς, και μπορούσε πιθανώς να ανατρέψει τελικά την ταξική κοινωνία. Άσχετα από τις πολλές διαφοροποιήσεις που προέκυπταν από θεωρητικό σε θεωρητικό, οι φιλελεύθεροι πολιτικοί οικονομολόγοι υποστήριζαν σε γενικές γραμμές ότι «ο δρόμος προς την ισότητα και την ευμάρεια πρέπει να είναι στρωμένος με ένα μέγιστο ελεύθερων αγορών και με ένα ελάχιστο κρατικής παρέμβασης» (Esping-Andersen, 2014, σ. 86). Ιστορικά όμως, η εκβιομηχάνιση οδήγησε στην όλο και πιο εύκολη συσσώρευση κερδών και ιδιοκτησίας, το οποίο βέβαια προήλθε από τον όλο και αυξανόμενο πληθυσμιακά προλεταριάτο, γεγονός το οποίο οδήγησε τους φιλελεύθερους να φοβούνται την καθολική ψήφο, καθώς θα έδινε τεράστια πολιτική δύναμη στην εργατική τάξη. Επομένως, η δημοκρατία έπρεπε να περιοριστεί και άρα να αποτελεί μια διεστραμμένη δημοκρατία, για χάρη της αγοράς.

Από την άλλη πλευρά, η μαρξιστική πολιτική οικονομία αναγνώριζε μεν τον κίνδυνο που αποτελούσε η δημοκρατία προς τη διαιώνιση της αστικής τάξης (πολιτικό στοιχείο), διαφωνούσε όμως στο γεγονός ότι η αγοράς μπορούν να εξασφαλίσουν την ισότητα (οικονομικό στοιχείο). Σύμφωνα με τον Μαρξ (1976) «Για να μπορεί... ο κάτοχός μας χρήματος να βγάζει αξία από την κατανάλωση» (δηλαδή από την πώληση των εμπορευμάτων που παράχθηκαν)

έπρεπε να 'ναι τόσο τυχερός ώστε ν' ανακαλύψει μέσα στη σφαίρα της κυκλοφορίας, στην αγορά, ένα εμπόρευμα που η ίδια η αξία του χρήσης να 'χει την ιδιόμορφη ιδιότητα να 'ναι πηγή αξίας, που η ίδια η πραγματική του κατανάλωση να 'ναι λοιπόν αντικειμενοποίηση της εργασίας κι επομένως προτσές δημιουργίας αξίας. Και ο κάτοχος του χρήματος βρίσκει στην αγορά ένα τέτοιο ειδικό εμπόρευμα-την ικανότητα για εργασία, δηλ. την εργατική δύναμη. (σ. 180)³

Επομένως, η εργατική τάξη βρίσκεται υπό εκμετάλλευση, καθώς η καπιταλιστική τάξη ιδιοποιείται μια αξία που δεν έχει παράξει η ίδια, την υπεραξία (Μαυρουδέας, 2006). Χωρίς αυτήν, ο καπιταλιστής δεν έχει λόγο ύπαρξης, αφού δεν θα έβγαζε κέρδη (Sweezy, 2004). Έτσι, η αγορά, η οποία λαμβάνει χώρα στη σφαίρα της κυκλοφορίας, δεν μπορεί παρά να λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να οδηγεί μετέπειτα στην εκμετάλλευση που λαμβάνει χώρα στη σφαίρα της παραγωγής. Και η

3 Να σημειωθεί πως ο Μαρξ με την έννοια «εργατική δύναμη» ή «ικανότητα για εργασία» εννοεί «το σύνολο των φυσικών και πνευματικών ικανοτήτων που υπάρχουν στο σώμα, στη ζωντανή προσωπικότητα ενός ανθρώπου και που τις βάζει σε κίνηση κάθε φορά που παράγει οποιουδήποτε είδους αξίες χρήσης» (1976, σ. 180).

εκμετάλλευση αυτή είναι που οδηγεί τελικά σε όλο και βαθύτερες ταξικές συγκρούσεις μεταξύ των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής και των εργαζομένων, εντός της πολιτικής σφαίρας. Έτσι, η αστική δημοκρατία αναγκάζεται να δείξει ότι στην πραγματικότητα αποτελεί σύστημα κυριαρχίας των κεφαλαιοκρατών, καθώς υπάρχει για να υπερασπίζεται αυτούς.

Αποδεχόμενος τη θέση του μαρξισμού για την ταξική κυριαρχία, ο Esping-Andersen οδηγήθηκε στο γνωστό ερώτημα που απασχολεί τους σοσιαλδημοκράτες: «εάν, και υπό ποιες συνθήκες, οι ταξικές διαιρέσεις και οι κοινωνικές ανισότητες που παράγονται από τον καπιταλισμό μπορούν να ανατραπούν μέσω της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας» (2014, σ. 90). Έχουμε ήδη αναφερθεί στο πως απαντούν οι μαρξιστές και οι σοσιαλδημοκράτες σε αυτή την ερώτηση. Ο Esping-Andersen, αν και παραδέχτηκε ότι η οικονομική κοινωνικοποίηση (το χαρακτηριστικό της κοινωνίας που θα επιτρέπει την ισότητα) φάνηκε μέσω της ιστορικής εμπειρίας ότι δεν μπορεί να επιδιωχθεί ρεαλιστικά μέσω του κοινοβουλευτισμού (2014, σ. 91), αποδέχτηκε τον κοινοβουλευτικό ρεφορμισμό ως την κυρίαρχη στρατηγική για την ισότητα και τον σοσιαλισμό (2014, σ. 91). Ήρθε όμως εδώ να προσθέσει την δική του οπτική, η οποία τον θέτει και σε αντίθεση με τον Κορρί. Όπως αναφέρει

η ομορφιά της σοσιαλδημοκρατικής στρατηγικής, όμως, ήταν ότι η κοινωνική πολιτική θα απέληγε επίσης σε κινητοποιήσεις γύρω από το ζήτημα της εξουσίας. Ξεριζώνοντας τη φτώχεια, την ανεργία και την πλήρη εξάρτηση από τον μισθό, το κράτος πρόνοιας αυξάνει τις πολιτικές δυνατότητες και μειώνει τις κοινωνικές διαιρέσεις που θέτουν φραγμούς στην πολιτική ενότητα των εργατικών στρωμάτων. (Esping-Andersen, 2014, σ. 92)

Ενώ λοιπόν συμφωνεί με τον Κορρί στο ότι «η ταξική κινητοποίηση δια μέσου της κοινοβουλευτικής οδού είναι ένα μέσο για την πραγμάτωση των σοσιαλιστικών ιδεών της ισότητας, της δικαιοσύνης, της ελευθερίας και της αλληλεγγύης» (Esping-Andersen, 2014, σ. 93), υποστηρίζει ότι οι κοινωνικές πολιτικές είναι αυτές που θα επιτρέψουν και οδηγήσουν τελικά τους εργαζομένους στην ταξική κινητοποίηση, σε αντίθεση με τον Κορρί, ο οποίος υποστήριζε ότι οι εργαζόμενοι μέσω της ταξικής κινητοποίησης θα οδηγήσουν στη διεύρυνση των κοινωνικών πολιτικών. Με άλλα λόγια, υποστηρίζει ότι, μέσω της υπέρβασης των διαχωρισμών που προκαλεί η αγορά (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 138), οι κρατικές πολιτικές εφόσον στοχεύουν στην οργάνωση της εργατικής τάξης, μπορούν να την επηρεάζουν σε πολύ μεγαλύτερο

βαθμό από την διεύρυνση των βασικών πόρων εξουσίας, όπως υποστηρίζει ο Korpi (Esping-Andersen, 1985). Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον πάντως στο επιχείρημα του Esping-Andersen είναι το γεγονός ότι αναφέρεται στην κοινωνική πολιτική ως ένα μέσο ενότητας όλων των κατηγοριών των εργαζομένων και των περαιτέρω κατηγοριών. Θα μπορούσε εδώ η κοινωνική πολιτική να εννοείται ως μέσο για την επίτευξη ταξικής συνείδησης, όρος ιδιαίτερα σημαντικός για τον Μαρξ. Να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι ο Esping-Andersen χρησιμοποιεί τον όρο «σοσιαλδημοκρατική πολιτική οικονομία» για να περιγράψει τη σοσιαλδημοκρατική προσέγγιση.

Ο Esping-Andersen ασκεί επίσης κριτική στη συστημική και θεσμική προσέγγιση. Όσον αφορά την πρώτη, επισημαίνει ότι «έχει την τάση να δίνει έμφαση μάλλον στις ομοιότητες μεταξύ των χωρών παρά στις διαφορές» (2014, σ. 94). Όλες οι εκδοχές που αναφέρει ο Esping-Andersen φαίνεται να υποστηρίζουν ότι το κράτος παίζει εδώ κεντρικό ρόλο, είτε επειδή η αγορά δεν μπορεί να εξασφαλίζει τα προς το ζην για το σύνολο του πληθυσμού, είτε επειδή είναι αναγκαίο για την αντιμετώπιση των αντιφάσεων που δημιουργούνται από τη συσσώρευση κεφαλαίου (O'Connor, 1977). Όσον αφορά τη δεύτερη προσέγγιση, ο Esping-Andersen επισημαίνει ότι τα επιχειρήματα αυτής φαίνεται να «διατυπώνονται χωρίς να γίνεται αναφορά σε κανέναν συγκεκριμένο φορέα ή τάξη», γεγονός που οδηγεί στην άποψη ότι «η δημοκρατία είναι ένας θεσμός που δεν μπορεί να αντισταθεί στις απαιτήσεις της πλειονότητας» (Esping-Andersen, 2014, σ. 98).

Όπως λοιπόν προαναφέραμε, σύμφωνα με τον Esping-Andersen «ένα 'σοσιαλδημοκρατικό' κράτος πρόνοιας καθιερώνει από μόνο του ζωτικές πηγές ισχύος για τους μισθωτούς και έτσι ενδυναμώνει τα εργατικά κινήματα» (Esping-Andersen, 2014, σ. 100). Με άλλα λόγια, «τα κοινωνικά δικαιώματα, η ασφάλεια του εισοδήματος, η ισότητα και το ξερίζωμα της φτώχειας, πράγματα που επιδιώκει ένα καθολικού χαρακτήρα (universalist) κράτος πρόνοιας, συνιστούν αναγκαίες προϋποθέσεις για το σθένος και την ενότητα που απαιτεί η συλλογική κινητοποίηση» (Esping-Andersen, 2014, σ. 101). Το κράτος πρόνοιας αποτελεί δηλαδή σε αυτή την προσέγγιση πηγή ισχύος (Esping-Andersen, 2014, σ. 100). Να σημειωθεί πάντως ότι ο συγγραφέας δεν ορίζει την έννοια της ισχύος. Μειώνεται έτσι η σημασία της άποψης του Korpi και η άποψη περί ταξικής κινητοποίησης, καθώς σύμφωνα με

αυτές «τα κοινοβούλια ως θεσμοί μπορούν αποτελεσματικά να μεταφράσουν την κινητοποιημένη δύναμη σε επιθυμητές πολιτικές και μεταρρυθμίσεις» και επομένως, «η κοινοβουλευτική πολιτική είναι ικανή να υπερισχύσει της ηγεμονίας και δύναται να υποχρεωθεί να εξυπηρετεί συμφέροντα που είναι ανταγωνιστικά προς το κεφάλαιο» (Esping-Andersen, 2014, σ. 100). Με άλλα λόγια, ο Esping-Andersen, διαφώνησε με τον «ρόλο που έπαιζαν ορισμένες κοινωνικές δυνάμεις στη θεμελίωση των προνοιακών θεσμικών διακανονισμών, και, αφετέρου, από την ιστορική έκβαση της κρίσης» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 137-138). Αμφισβητεί δηλαδή τον αντίκτυπο «των αγώνων της εργατικής τάξης στη διερεύνηση των κοινωνικών πολιτικών» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 138), υποστηρίζοντας έτσι «ότι η οργάνωση της εργατικής τάξης στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα δεν συνιστά αδιάσειστο κριτήριο αξιολόγησης της ανάπτυξης προνοιακών θεσμών». Έρχεται πάντως σε αντίθεση με τη συστημική και τη θεσμική προσέγγιση, καθώς δίνει έμφαση προς τις κοινωνικές τάξεις, όμως με διαφορετικό τρόπο από την κλασική σοσιαλδημοκρατική προσέγγιση του Κορρί.

Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι ο Esping-Andersen αναφέρεται στην πιθανότητα η ύπαρξη συμμαχιών μεταξύ των κινημάτων της εργατικής τάξης και των οργανώσεων των αγροτών να παίζει σοβαρό ρόλο στην εξέλιξη του σοσιαλδημοκρατικού κράτους πρόνοιας. Μάλιστα προχωράει αυτή την ιδέα ένα βήμα παραπέρα (ερχόμενος σε αντιστοιχία με τις κοινωνικές εξελίξεις), υποστηρίζοντας ότι ίσως «η διατήρηση της σοσιαλδημοκρατίας έχει φτάσει να εξαρτάται από τη συγκρότηση ενός συνασπισμού ανάμεσα σε μια νέα εργατική τάξη και στις ομάδες του λευκού κολάρου» (2014, σ. 103-104). Σε αυτό το σημείο θα παραθέσουμε ένα απόσπασμα του Λένιν, έχοντας πάντα στο μυαλό μας την εποχή στην οποία γράφτηκε:

Σ' αυτή τη συμμαχία του προλεταριάτου με την αγροτιά γενικά, δείχνεται ο αστικός χαρακτήρας της επανάστασης, γιατί η αγροτιά αποτελείται από μικροπαραγωγούς τοποθετημένους στο έδαφος της εμπορευματικής παραγωγής. Έπειτα, προσθέτανε τότε οι μπολσεβίκοι, το προλεταριάτο ενώνει μαζί του όλο το μισοπρολεταριάτο (όλους τους εργάτες και εκμεταλλευόμενους), εξουδετερώνει τη μεσαία αγροτική τάξη και ρίχνει κάτω την αστική τάξη· να σε τι συνίσταται η σοσιαλιστική επανάσταση, σ' αντίθεση με την αστικοδημοκρατική (χ.χ.β, σ. 93)

Η έννοια της αποεμπορευματοποίησης.

Εξαιρετικά σημαντικός όρος για τον Esping-Andersen αποτελεί η αποεμπορευματοποίηση. Για να τον εξετάσουμε, θα αναλύσουμε πρώτα την εμπορευματοποίηση, καθώς προηγείται χρονικά (αποτελεί τη συνθήκη για να μπορέσει μετά να πραγματοποιηθεί η αποεμπορευματοποίηση). Όπως αναφέρει ο ίδιος, η εμπορευματοποίηση της εργασίας είναι «η συνθήκη υπό την οποία οι εργαζόμενοι εγκαταλείπουν τον έλεγχο επί της εργασίας τους με αντάλλαγμα το μισθό» (2014, σ. 150). Αφορά δηλαδή τη συνθήκη στην οποία η αναπαραγωγή της εργασίας αναπαράγεται έξω από τους αγοραίους μηχανισμούς (Κωτσονόπουλος, σ. 139). Επομένως, φαίνεται να απασχολεί τον Esping-Andersen η θέση του Μαρξ που έχουμε προαναφέρει, αλλά μόνο επιφανειακά. Αντί δηλαδή να τον απασχολεί η εκμετάλλευση που λαμβάνει χώρα στη σφαίρα της παραγωγής, την προσπερνάει, με το να υποστηρίζει την δυνατότητα αναπαραγωγής της εργασίας εκτός της αγοράς, εκτός δηλαδή της αναγκαστικής διαδικασίας σύναψης συμβολαίου που λαμβάνει χώρα στη σφαίρα κυκλοφορίας.

Για τον Μαρξ, η ελεύθερη σύναψη συμβάσεων, δηλαδή η αγορά εργασίας, είναι ένας από τους ιστορικούς όρους της εμφάνισης κατάλληλων καπιταλιστικών σχέσεων, και συνεπώς ένας θεσμός ιστορικά καθορισμένος. Όπως γράφει, για να εμφανιστεί μια σχέση καπιταλιστή-εργαζόμενου, ο εργάτης πρέπει να είναι ελεύθερος με διπλή έννοια:

1. «από τη μία με την έννοια ότι σαν ελεύθερο πρόσωπο διαθέτει την εργατική του δύναμη σαν εμπόρευσμά του»
2. «από την άλλη με την έννοια ότι δεν έχει άλλα εμπορεύματα να πουλήσει, ότι σαν ελεύθερο πουλί είναι ελεύθερος από όλα τα πράγματα που χρειάζονται για να πραγματοποιήσει την εργατική του δύναμη» (Μαρξ, 1976, σ. 181-182)

Για αυτό και το κεφάλαιο έχει ιστορικούς όρους ύπαρξης. «Το κεφάλαιο γεννιέται μόνο εκεί που ο κάτοχος μέσω παραγωγής και μέσω συντήρησης βρίσκει στην αγορά τον ελεύθερο εργάτη σαν πωλητή της εργατικής του δύναμης» (Μαρξ, 1976, σ. 183).

Επομένως, τα δύο συστατικά της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης στην σφαίρα της κυκλοφορίας είναι η ελεύθερη σύμβαση και η έλλειψη μέσω παραγωγής. Δεν υπάρχει κακοποίηση ή επικράτηση, ασύμμετρη πληροφόρηση ή περιορισμένος

ορθολογισμός, στη σχέση ισχύος του καπιταλιστή έναντι του εργάτη. Μάλιστα το γεγονός ότι ο εργάτης πρέπει να υπακούει στον καπιταλισμό δεν είναι καν η ουσία του προβλήματος για τον Μαρξ (Palermo, 2014). Η σχέση ισχύος του καπιταλιστή έναντι του μεμονωμένου εργαζόμενου είναι απλώς συνέπεια της σχέσης εκμετάλλευσης που υπάρχει μεταξύ των κοινωνικών τάξεων τους. Επομένως, ο Μαρξ δεν αναζητά τον καταναγκαστικό χαρακτήρα του καπιταλισμού στη διαπροσωπική σχέση μεταξύ του μοναδικού καπιταλιστή και του μοναδικού εργάτη, αλλά στους κοινωνικούς μηχανισμούς που χωρίζουν τον πληθυσμό σε κοινωνικές τάξεις και που αναπαράγουν μια τέτοια κοινωνική δομή (Palermo, 2014, σ. 136). Στην πραγματικότητα, ο εργαζόμενος είναι υποχρεωμένος να υπακούει τον καπιταλιστή, ή να επιλέξει έναν άλλο, ξανά για να τον υπακούει. Όπως αναφέρει και ο Μαρξ:

ο εργάτης εγκαταλείπει τον κεφαλαιοκράτη στον οποίο μισθώνεται όσες φορές θέλει, και ο καπιταλιστής τον απολύει, όσες φορές το θεωρήσει καλό... Μα ο εργάτης, που σα μοναδική πηγή αποδοχών έχει την πώληση της εργατικής δύναμης, δεν μπορεί να εγκαταλείψει όλη την τάξη των αγοραστών, δηλ. την τάξη των κεφαλαιοκρατών, χωρίς να παραιτηθεί από την ύπαρξή του. Δεν ανήκει σ' αυτόν ή εκείνον τον κεφαλαιοκράτη, αλλά στην τάξη των κεφαλαιοκρατών. Και είναι δικιά του υπόθεση να πουλήσει τον εαυτό του, δηλαδή να βρει έναν αγοραστή σ' αυτήν την τάξη των κεφαλαιοκρατών (Μαρξ, 2010, σ. 28).

Και αυτό αποτελεί μια μορφή κοινωνικού εξαναγκασμού που επιβάλλεται από τις ταξικές σχέσεις (Palermo, 2014, σ. 136).

Για τον Esping-Andersen λοιπόν, οι σοσιαλιστές πρέπει να στοχεύουν στην αλλαγή της εμπορευματοποίησης της εργασίας, δηλαδή στη δυνατότητα του εργαζόμενου να μπορεί να επιλέγει εάν θέλει ή όχι να πουλήσει τον εαυτό του σε κάποιον κεφαλαιοκράτη. Συγκεκριμένα, μέσα από τη θεσμοθέτηση των κοινωνικών δικαιωμάτων και την σταδιακή διεύρυνσή τους, οδηγούμαστε στην αποεμπορευματοποίηση. Αυτή δηλαδή «συμβαίνει όταν μια υπηρεσία παρέχεται δικαιωματικά και όταν ένα άτομο μπορεί να εξασφαλίσει τα προς το ζην του χωρίς να βασίζεται στην αγορά» (2014, σ. 111). Ο Esping-Andersen φτάνει μάλιστα στο σημείο να υποστηρίζει ότι «αν τα κοινωνικά δικαιώματα αποκτούν νομικό και πρακτικό κύρος... θα συνεπάγονται μια αποεμπορευματοποίηση της θέσης των ατόμων απέναντι στην αγορά» και ότι τελικά «η υπόσταση ενός ατόμου ως πολίτη θα ανταγωνίζεται ή ακόμη και θα αντικαθιστά την ταξική του θέση» (σελ. 110). Με άλλα λόγια, σαν κοινωνία πια, ο συσχετισμός αυτός δύναμης, η ταξική βάση που έχει

το κοινωνικό κράτος, αποφασίζει ότι ένα μέρος του πλούτου που έχει τη μορφή εμπορεύματος, χάνει αυτή τη μορφή του εμπορεύματος και γίνεται κοινωνικό δικαίωμα, γίνεται δηλαδή ένα κομμάτι πλούτου το οποίο δεν έχει την καπιταλιστική μορφή του εμπορεύματος. Είναι ένα ισχυρό στοιχείο αναδιανομής.

Αυτή η κατάσταση όμως που περιγράφει με τόσο ενθουσιώδη τρόπο ο Esping-Andersen δεν αναιρεί σε καμία περίπτωση την εκμετάλλευση που λαμβάνει χώρα στη διαδικασία της εργασίας, και άρα ούτε μπορεί να αλλάξει την ταξική θέση του εργαζομένου. Στην κλασική μαρξιστική προσέγγιση υπάρχουν δύο διαστάσεις στη σχέση μισθωτής εργασίας. Στη σφαίρα κυκλοφορίας, δηλαδή στην αγορά εργασίας, πραγματοποιείται διαπραγμάτευση μεταξύ τυπικά (αλλά όχι ουσιαστικά) ίσων. Αυτή όμως η τυπική ισότητα μετατρέπεται σε μία ιεραρχική σχέση, άρα μία σχέση εξουσίας, όταν στην σφαίρα παραγωγής ο καπιταλιστής χρειάζεται να αντλήσει υπεραξία, ώστε να μεταφραστεί αυτή σε κέρδη. Επομένως στη μαρξιστική πολιτική οικονομία ο καπιταλιστής έχει εξουσία πάνω στον εργάτη, και αυτή η διαπροσωπική σχέση ισχύος είναι συνέπεια μιας κοινωνικής ασυμμετρίας στη σφαίρα της παραγωγής. Με άλλα λόγια, ο μεμονωμένος καπιταλιστής έχει εξουσία στον μεμονωμένο εργαζόμενο επειδή η κοινωνική του τάξη είναι ισχυρότερη από την εργατική τάξη (Palermo, 2014, σ. 137-138). Ο Esping-Andersen επομένως φαίνεται να υποστηρίζει ότι αρκεί ένας άνθρωπος, ο οποίος δεν έχει στην κατοχή του μέσα παραγωγής, να μπορεί να έχει την επιλογή για το αν θα εκμεταλλευτεί από εκείνον που έχει μέσα παραγωγής ή όχι, για να αναιρεθεί η ταξική του θέση.

Βέβαια, όπως αναφέρει ο Esping-Andersen, οι ρεφορμιστές «θεωρούσαν ότι η σταδιακή αύξηση του εύρους και της ποιότητας των κοινωνικών δικαιωμάτων αποτελεί την προϋπόθεση για την ευρύτερη πάλη, όχι απλώς τον καρπό της τελικής επιτυχίας της» (2014, σ. 152). Στην πραγματικότητα, για τους σοσιαλδημοκράτες «η ουσία της αποεμπορευματοποίησης στο σοσιαλιστικό υπόδειγμα είναι η χειραφέτηση από την εξάρτηση που δημιουργεί η αγορά», με άλλα λόγια η ανεξαρτησία του ατόμου. «Σκοπός του σοσιαλισμού είναι η μεγιστοποίηση και η θεσμοποίηση των δικαιωμάτων» (Esping-Andersen, 2014, σ. 155). Για αυτό και τα αποεμπορευματικά κράτη πρόνοιας επιτρέπουν στην ουσία στους πολίτες να «μπορούν ελεύθερα και χωρίς ενδεχόμενη απώλεια δουλειάς, εισοδήματος ή γενικής ευημερίας να επιλέγουν

να τεθούν εκτός εργασίας όταν οι ίδιοι το θεωρούν αναγκαίο» (Esping-Andersen, 2014, σ. 113).

Όπως λοιπόν προαναφέραμε, «βασική προϋπόθεση για τον σχηματισμό πολιτικών σοσιαλδημοκρατικών συμμαχιών μέσα από τις κρατικές πολιτικές είναι η υπέρβαση των διαχωρισμών που προκαλεί η αγορά» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 138). Και για να το επιτύχουν αυτό, οι κρατικές πολιτικές πρέπει να «κινήθουν προς δύο κατευθύνσεις, αυτές της αποεμπορευματοποίησης και της αλληλεγγύης» (σ. 138-139). Συγκεκριμένα, η αποεμπορευματοποίηση θα επιτυγχανόταν μέσω εφαρμογής πολιτικών που στοχεύουν «στην παροχή συλλογικών κοινωνικών υπηρεσιών, στην προστασία της εργασίας και στην προστασία των εργατικών εισοδημάτων» (σ. 139, Esping-Andersen, 1985). Παράλληλα, καθώς απότερος σκοπός αποτελούσε η σφυρηλάτηση πολιτικών συμμαχιών, οι πολιτικές αυτές χρειαζόταν να προωθούν την κοινωνική αλληλεγγύη. Για αυτό το λόγο έπρεπε λοιπόν να αφορούν το σύνολο του πληθυσμού. Έτσι, για τον Esping-Andersen (1985), «αυτές οι δύο διαστάσεις συγκροτούν τον πυρήνα ενός πλέγματος κοινωνικών δικαιωμάτων, στη βάση του οποίου αρθρώνεται η πολιτική του Κοινωνικού Κράτους και διαμέσου του οποίου επιχειρείται η άρση των διαχωρισμών της εργασίας στο επίπεδο της αγοράς» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 139).

Την εποχή που ο Esping-Andersen έγραφε για όλα αυτά, είχαν ήδη εμφανιστεί κριτικές γύρω από την θεωρία των πόρων εξουσίας, με αποτέλεσμα ο ίδιος να στοχεύσει τελικά στη δημιουργία μιας στατικής τυπολογίας καθεστώτων ευημερίας με περιγραφικό κυρίως χαρακτήρα (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 140), βασιζόμενος στο «βαθμό αποεμπορευματοποίησης» των δικαιωμάτων όπως ο ίδιος τον καθόρισε. Αυτό γίνεται καθαρά εμφανές και από το θεωρητικό του πλαίσιο, το οποίο φαίνεται περισσότερο να δημιουργήθηκε ώστε να εξυπηρετήσει ως βάση για τον καθορισμό του τρόπου με τον οποίο θα χτιζόταν η τυπολογία.

Γενικά, ο Esping-Andersen φαίνεται περισσότερο να κάνει μια ανασκόπηση γύρω από ορισμένες/συγκεκριμένες θεωρητικές προσεγγίσεις, παρά να εστιάζει στα στοιχεία τα οποία κρατάει ο ίδιος από αυτές για να δομήσει τη δική του θεωρία. Η μεθοδολογία του δηλαδή δεν παρουσιάζει μια αυστηρή και συγκεκριμένη δομή. Επίσης, παρατηρείται μια σύγχυση μεταξύ των πολιτικών και οικονομικών στοιχείων.

Ενώ αναλύει θεωρίες στις οποίες κυριαρχεί το οικονομικό στοιχείο, φαίνεται ο ίδιος να αναφέρεται σε αλλαγές που αφορούν το πολιτικό.

Αν και το άρθρο του «The three political economies of the welfare state» (1990), το οποίο μετέπειτα αποτέλεσε το πρώτο κεφάλαιο στο βιβλίο του «Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της ευημερίας» (2014) είναι ίσως και το πιο γνωστό του, η θεωρητική ανάλυση που πραγματοποιεί σε παλαιότερο άρθρο το οποίο έχει συγγράψει μαζί με άλλους δύο θεωρητικούς με τίτλο «Modes of class struggle and the capitalist state» (Esping-Andersen, Friedland, Wirght, 1976) είναι αρκετά πιο ριζοσπαστική, θυμίζοντας πολύ περισσότερο την προσέγγιση του Korpi.

Φαίνεται ότι τελικά οδηγήθηκε στην προσπάθεια αυτή επεξεργασίας και αλλαγής της μέχρι τότε κυρίαρχης θεωρίας για το τι είναι αυτό που κινεί το κράτος πρόνοιας, ώστε να εξυπηρετεί την ομαδοποίηση των κρατών πρόνοιας που έφτιαξε. Προσπάθησε δηλαδή να χτίσει μια θεωρητική βάση για να μπορέσει μετά να περάσει στην ανάλυση της συλλογής πλούσιας ποσότητας δεδομένων, δημιουργώντας έτσι τους τρεις τύπους καθεστώτων ευημερίας. Για να προκύψει η ομαδοποίηση, έπρεπε η ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους να αιτιολογηθεί όχι απλώς με βάση την ταξική κινητοποίηση. Χρειάζονταν δηλαδή μια διαφορετική ανάλυση των αιτιών της ανάπτυξής του. Έχει ενδιαφέρον πάντως το γεγονός ότι ο Esping-Andersen κλείνει την θεωρητική του ανάλυση αναφέροντας ότι «οι ταξικοί συνασπισμοί στους οποίους θεμελιώθηκαν οι τρεις τύποι καθεστώτων κράτους πρόνοιας εξηγούν όχι μόνο την προηγούμενη εξέλιξή τους αλλά και τις μελλοντικές τους προοπτικές» (Esping-Andersen, 2014, σ. 132). Φαίνεται έτσι να γυρνάει σε αυτό που ο ίδιος επιθυμούσε να αλλάξει. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τελικά ο Esping-Andersen φαίνεται να οδηγήθηκε, μέσα από την προσπάθειά του να διαφοροποιηθεί από τον Korpi, αλλά και να μειώσει τη σημασία των εργατικών διεκδικήσεων λόγω των ιστορικών συνθηκών, στο κλασικό ερώτημα «η κότα έκανε το αυγό ή το αυγό την κότα;».

Ανακεφαλαιώνοντας, στο πλαίσιο της θεωρίας των πόρων εξουσίας λοιπόν, το κοινωνικό κράτος γίνεται αντιληπτό ως θεσμική έκβαση της μετατόπισης των πόρων εξουσίας. Αυτό αποτελεί το κοινό σημείο του Korpi και του Esping-Andersen. Η διαφορά τους έγκειται στο ποιες είναι οι δυνάμεις που θα οδηγήσουν τελικά στη

μετατόπιση αυτών. Η θεωρία αυτή υποστηρίζουμε ότι αποτελεί απόρροια του ταξικού συσχετισμού, με πρωταγωνιστή τα συνδικάτα σύμφωνα με τον Κορρί, ή, όπως θα έλεγε ο Λένιν, την εργατική αριστοκρατία. Με άλλα λόγια, το οργανωμένο συνδικαλιστικό κίνημα.

Η θεωρία αυτή είναι μια πολιτική θεωρία, περί δημοκρατίας. Εξετάζει το πώς διεξάγονται οι ταξικοί αγώνες μέσα σε ένα πλαίσιο κοινοβουλευτισμού και δημοκρατίας. Στην ουσία, αυτό που λέει κυρίως ο Κορρί είναι ότι με την εμπλοκή στην παραγωγή της πολιτικής της οργανωμένης εργατικής τάξης, των συνδικάτων δηλαδή κυρίως, υπάρχει και ένας εκδημοκρατισμός. Αυτό όμως σε καμία περίπτωση δεν συνεπάγεται ότι ο δημοκρατικός ταξικός αγώνας είναι αντικαπιταλιστικός.

Σημαντικό, τέλος, είναι να αναφέρουμε ότι αυτά αφορούν όχι μόνο το σκανδιναβικό μοντέλο, αλλά μια φάση του κοινωνικού κράτους στον καπιταλισμό, και συγκεκριμένα του μεταπολεμικού, το οποίο όμως διακρίνεται μόνο στις αναπτυγμένες χώρες. Η θεωρία των πόρων εξουσίας ήρθε για να περιγράψει και επεξηγήσει ένα φαινόμενο, το οποίο δεν υπήρξε στην πλειοψηφία των χωρών του κόσμου, ούτε ακόμα και στην κάθε αστική δημοκρατία, παρά μόνο στο δυτικό κόσμο.

Η θεωρία των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού

Η θεωρία περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού εμφανίστηκε την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα ως μία νέα ερμηνεία για την κοινωνική πολιτική, η οποία υποστηρίζει πως υπάρχει συμπληρωματική σχέση ανάμεσα στη λειτουργία της αγοράς και την κοινωνική πολιτική. Πιο συγκεκριμένα, οι υποστηρικτές της άσκησαν κριτική στη θεωρία των πόρων εξουσίας, υποστηρίζοντας ότι στην πράξη τόσο οι εργοδότες και οι οργανώσεις, όσο και η εργατική τάξη, επηρεάζουν εξίσου την επέκταση της κοινωνικής πολιτικής. Αντί να ξεκινήσουν από μια ανάλυση της μορφής οργάνωσης των σχέσεων εξουσίας, ξεκινούν από μία θεωρία της επιχείρησης, στη βάση της οποίας μελετάνε την κοινωνική πολιτική ως αποτέλεσμα της επιχειρηματικής λειτουργίας.

Η οικονομική διάσταση της θεωρίας περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού

Η επιλογή της εκκίνησης από μία θεωρία της επιχείρησης προκύπτει βέβαια από τη μεθοδολογική αφετηρία της θεωρίας, τη νεοθεσμική προσέγγιση. Βασικός εκπρόσωπος της είναι ο Oliver Williamson (για παράδειγμα 1985), ο οποίος χρησιμοποίησε τα νεοκλασικά οικονομικά ώστε να ερμηνεύσει τους θεσμούς, κατασκευάζοντας τους στην ουσία σαν οιονεί αγορές. Δημιουργήθηκε έτσι ο νεοκλασικός θεσμισμός, ο οποίος αποτελεί μια προσπάθεια εξήγησης των θεσμών σαν να είναι αγορές.

Ο θεσμισμός της ορθολογικής επιλογής, ο οποίος είναι μία επιμέρους προσέγγιση του νεοθεσμιτισμού και αποτελεί τη βάση της θεωρίας των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού, αντιλαμβάνεται τα υποκείμενα ως ορθολογικά προς τον σκοπό. Μία ενδεχόμενη μεταβολή όμως του θεσμικού περιβάλλοντος «τροποποιεί τόσο τις στρατηγικές των δρώντων, όσο και τις ιεραρχήσεις τους, οπότε έχουμε την ανάδυση μιας περιορισμένης ορθολογικότητας» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 190). Μέσα από αυτό το ρεύμα προέκυψαν έτσι μελέτες που επιχείρησαν «να καταδείξουν ότι το Κοινωνικό Κράτος είναι συμπληρωματικό προς τη λειτουργία των αγορών... διότι ανταποκρίνεται στις ανάγκες των επιχειρήσεων» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 191). Μία από αυτές αποτελεί και η προσέγγιση των «Ποικιλομορφιών του Καπιταλισμού» (Varieties of Capitalism).

Οι επεξεργασίες περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού, συμφωνώντας με την κριτική που ασκήθηκε στις σοσιαλδημοκρατικές θεωρίες ότι «οι εργοδότες και οι οργανώσεις διαδραμάτισαν εξίσου σημαντικό ρόλο με την εργατική τάξη στην επέκταση της κοινωνικής πολιτικής», εκκινούν από μια θεωρία της επιχείρησης, στη βάση της οποίας «μελετάνε την κοινωνική πολιτική ως αποτέλεσμα της επιχειρηματικής λειτουργίας» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 210). Οι Hall και Soskice (2004), από τους βασικούς μελετητές της θεωρίας, ανέφεραν συγκεκριμένα ότι θέλουν να φέρουν τις επιχειρήσεις στο κέντρο της ανάλυσης και, χωρίς να παραμελήσουν τα συνδικάτα, να επισημάνουν το ρόλο που παίζουν οι επιχειρηματικές ενώσεις και άλλοι τύποι σχέσεων μεταξύ των επιχειρήσεων στην πολιτική οικονομία (σ. 4). Για αυτό και υποστήριξαν ότι πολλές από τις πιο σημαντικές θεσμικές δομές, και ιδίως τα συστήματα ρύθμισης της αγοράς εργασίας, της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, και της εταιρικής διακυβέρνησης, εξαρτώνται από την παρουσία ρυθμιστικών καθεστώτων που διατηρούν το έθνος-κράτος.

Αφού λοιπόν η θεωρία των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού αντλεί τα μεθοδολογικά της εργαλεία από το ρεύμα του ορθολογικού θεσμισμού, είναι επικεντρωμένη στους θεσμούς. Οι Hall και Soskice συγκεκριμένα (2004, σ. 6) αντιλαμβάνονται την πολιτική οικονομία ως ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο συνυπάρχουν διάφοροι φορείς(οι οποίοι μπορεί να είναι άτομα, εταιρείες, ομάδες παραγωγών ή κυβερνήσεις), καθένας από τους οποίους επιδιώκει με ορθολογικό τρόπο να προωθήσει τα συμφέροντά του μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλους. Ωστόσο, θεωρούν τις επιχειρήσεις ως τους κρίσιμους παράγοντες σε μια καπιταλιστική οικονομία, οι οποίοι προσαρμόζονται ενόψει της τεχνολογικής αλλαγής ή του διεθνούς ανταγωνισμού, και των οποίων οι δραστηριότητες συγκεντρώνονται σε συνολικά επίπεδα οικονομικής απόδοσης.

Πιο συγκεκριμένα, οι Hall και Soskice αντιλαμβάνονται τις επιχειρήσεις ως φορείς που επιδιώκουν να αναπτύξουν ικανότητες που τους διακρίνουν από τους ανταγωνιστές τους, ή ικανότητες ανάπτυξης, παραγωγής και διανομής αγαθών και υπηρεσιών με τρόπο που να επιφέρουν κέρδος. Κρίσιμη είναι η ποιότητα των σχέσεων που η επιχείρηση είναι σε θέση να δημιουργήσει, τόσο εσωτερικά, μεταξύ των υπαλλήλων της, όσο και εξωτερικά, με μια σειρά άλλων φορέων, όπως προμηθευτές, πελάτες, συνεργάτες, ενδιαφερόμενους φορείς, συνδικάτα,

επιχειρηματικές ενώσεις και κυβερνήσεις. Καθώς βλέπουν ότι αυτές οι σχέσεις έχουν κόστη συναλλαγών, συνεπάγεται (σύμφωνα με τον νεοκλασικό θεσμισμό, αλλά και με τα νεοκλασικά οικονομικά) ότι είναι προβληματικές. Οι ιεραρχίες που προκύπτουν σε τέτοιες περιπτώσεις, μπορούν να διασφαλίσουν την ομαλή συνεργασία των φορέων, αλλά ακόμα και έτσι οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν προβλήματα ηθικού κινδύνου, δυσμενών επιλογών και αποφυγής τήρησης των συμβολαίων. Σε πολλές περιπτώσεις, η αποτελεσματική λειτουργία ακόμη και σε ένα ιεραρχικό περιβάλλον μπορεί να συνεπάγεται τη δημιουργία έμμεσων συμβάσεων μεταξύ των φορέων, ενώ πολλές από τις σχέσεις μιας επιχείρησης με εξωτερικούς φορείς περιλαμβάνουν ατελείς συμβάσεις. Εν ολίγοις, επειδή οι δυνατότητες των επιχειρήσεων είναι τελικά σχεσιακές, μια εταιρεία αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα συντονισμού. Η επιτυχία της εξαρτάται ουσιαστικά από την ικανότητά της να συντονίζεται αποτελεσματικά με ένα ευρύ φάσμα φορέων (Hall & Soskice, 2004, σ. 6).

Η πολιτική διάσταση της θεωρίας περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού (σχέση επιχείρησης και εργασίας)

Για να γίνουν αντιληπτά ο ρόλος και η εξέλιξη της κοινωνικής πολιτικής σε αυτή την προσέγγιση, θα εξετάσουμε επίσης την σχέση επιχείρησης και εργασίας στη θεωρία ποικιλομορφιών του καπιταλισμού. Για το λόγο αυτό θα ξεκινήσουμε από το ρόλο της επιχείρησης, όπως αυτή παρουσιάζεται συγκεκριμένα από τη βασική βιβλιογραφία της προσέγγισης.

Ο ρόλος της επιχείρησης.

Όπως προκύπτει από την ανάλυση της οικονομικής πλευράς της θεωρίας των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού, «το κριτήριο για τη διάκριση δύο μορφών καπιταλισμού είναι η μορφή των σχέσεων στο πλαίσιο των οποίων μία επιχείρηση δραστηριοποιείται» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 212). Έτσι, η ανάλυση της θεωρίας προχωράει μέσα από μία μικροθεμελίωση των λειτουργιών του οικονομικού συστήματος, το οποίο «εστιάζει στις ατομικές επιλογές και στις στρατηγικές που υιοθετεί κάθε φορά μια επιχείρηση, στο δεδομένο θεσμικό πλαίσιο που την περιβάλλει, για να συνάγει ένα συμπέρασμα σε σχέση με το συνολικό χαρακτήρα του καπιταλισμού» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 212). Για να το κάνουν αυτό, οι Hall και Soskice (2004, σ. 7) εστιάζουν σε πέντε πεδία δραστηριοποίησης των επιχειρήσεων στα οποία πρέπει να αναπτύξουν σχέσεις για την επίλυση κεντρικών προβλημάτων συντονισμού:

1. εργασιακές σχέσεις. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις σε αυτή τη σφαίρα είναι το πώς να συντονίσουν τις διαπραγματεύσεις για τους μισθούς και τις συνθήκες εργασίας με το εργατικό τους δυναμικό, τις οργανώσεις που εκπροσωπούν την εργασία, καθώς και με άλλους εργοδότες. Διακυβεύονται εδώ, αναφέρουν οι Hall και Soskice, τα επίπεδα μισθών και παραγωγικότητας, τα οποία επηρεάζουν την επιτυχία της επιχείρησης και τα ποσοστά ανεργίας ή πληθωρισμού στην οικονομία συνολικά.
2. επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Στον τομέα αυτό, οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της εξασφάλισης εργατικού δυναμικού με κατάλληλες δεξιότητες, ενώ οι εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν το πρόβλημα να αποφασίσουν πόσο και σε ποιες δεξιότητες να επενδύσουν. Τα αποτελέσματα

αυτού του προβλήματος συντονισμού, επηρεάζουν όχι μόνο την τύχη μεμονωμένων εταιρειών και εργαζομένων, αλλά και τα επίπεδα δεξιοτήτων και την ανταγωνιστικότητα της συνολικής οικονομίας.

3. την εταιρική διακυβέρνηση. Αυτός είναι ο τομέας στον οποίο στρέφονται οι εταιρείες για πρόσβαση στη χρηματοδότηση και όπου οι επενδυτές ζητούν εγγυήσεις απόδοσης των επενδύσεών τους. Οι λύσεις σε αυτά τα προβλήματα συντονισμού επηρεάζουν τόσο τη διαθεσιμότητα χρηματοδότησης για συγκεκριμένους τύπους έργων όσο και τους όρους υπό τους οποίους οι επιχειρήσεις μπορούν να εξασφαλίσουν κεφάλαια.
4. σχέσεις ανάμεσα στις διαφορετικές επιχειρήσεις. Οι Hall και Soskice αναφέρονται εδώ στις σχέσεις που δημιουργεί μια εταιρεία με άλλες επιχειρήσεις, και ιδίως με τους προμηθευτές ή τους πελάτες της, με σκοπό τη διασφάλιση σταθερής ζήτησης για τα προϊόντα της, κατάλληλες προμήθειες εισροών και πρόσβαση στην τεχνολογία. Όλα αυτά μπορεί να απαιτούν καθορισμό προτύπων, μεταφορά τεχνολογίας και συνεργατική έρευνα και ανάπτυξη. Έτσι, τα προβλήματα συντονισμού απορρέουν εδώ από την ανταλλαγή ιδιόκτητων πληροφοριών και τον κίνδυνο εκμετάλλευσης σε κοινοπραξίες. Η ικανότητα των επιχειρήσεων να παραμένουν ανταγωνιστικές και να προοδεύουν τεχνολογικά στην οικονομία στο σύνολό της εξαρτάται από την ανάπτυξη κατάλληλων σχέσεων σε αυτόν τον τομέα.
5. τις σχέσεις ανάμεσα στην επιχείρηση και τους εργαζομένους της. Οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν ένα σύνολο προβλημάτων συντονισμού έναντι των υπαλλήλων τους. Το κεντρικό τους πρόβλημα, σύμφωνα με τους Hall και Soskice, είναι να διασφαλίσουν ότι οι εργαζόμενοι έχουν τις απαραίτητες ικανότητες ώστε να συνεργάζονται καλά με άλλους για την προώθηση των στόχων της εταιρείας. Σε αυτό το πλαίσιο, προκύπτουν προβλήματα αρνητικής επιλογής και ηθικού κινδύνου, καθώς και θέματα ανταλλαγής πληροφοριών. Οι εργαζόμενοι συσσωρεύουν εξειδικευμένες πληροφορίες σχετικά με τις λειτουργίες της εταιρείας που μπορούν να έχουν αξία για τη διοίκηση, αλλά έχουν επίσης την ικανότητα να παρακρατούν πληροφορίες ή προσπάθεια. Οι σχέσεις που αναπτύσσουν οι εταιρείες για την επίλυση αυτών

των προβλημάτων καθορίζουν τις ικανότητές τους και τον χαρακτήρα των καθεστώτων παραγωγής μιας οικονομίας.

Οι εθνικές πολιτικές οικονομίες λοιπόν μπορούν να συγκριθούν με αναφορά στον τρόπο με τον οποίο οι επιχειρήσεις επιλύουν τα προβλήματα συντονισμού που αντιμετωπίζουν σε αυτούς τους πέντε τομείς.

Αν αποδεχθούμε ότι οι επιχειρήσεις είναι φορείς δράσης, αυτό σημαίνει ότι οι επιλογές που κάνουν στα πέντε πεδία που αναφέραμε (δηλαδή σε μικροεπίπεδο ατομικής στρατηγικής), «επηρεάζουν τις σχέσεις μιας οικονομίας σε μακροεπίπεδο» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 212), όπως και φάνηκε από την ανάλυσή τους. Για να πραγματοποιήσουν αυτή τη μετάβαση από το μικρό στο μακρο-επίπεδο, οι υποστηρικτές της προσέγγισης χρησιμοποιούν τη νεοθεσμική έννοια «θεσμική συμπληρωματικότητα», σύμφωνα με την οποία «ο τύπος του συντονισμού που προκύπτει σε μία συγκεκριμένη σφαίρα της οικονομίας έχει την τάση να οδηγεί στην ανάπτυξη συμπληρωματικών πρακτικών στις υπόλοιπες σφαίρες της» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 212). Προκύπτει έτσι μια «θεσμική συμμετρία, η αναπαραγωγή της οποίας καταλήγει στην κρυστάλλωση ορισμένων διαρκών διακριτών χαρακτηριστικών που διαπερνούν την οικονομία στο σύνολό της» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 212). Επομένως, για να κατανοήσουμε τι γίνεται στην κοινωνική πολιτική σύμφωνα με αυτή τη προσέγγιση, θα πρέπει να δούμε το οικονομικό μοντέλο στη βάση του οποίου η οικονομία του κάθε κράτους βασίζεται.

Οι δύο μορφές καπιταλισμού.

Οι Hall και Soskice (2004, σ. 8) πραγματοποιούν μία βασική διάκριση μεταξύ δύο τύπων πολιτικών οικονομιών: 1) των φιλελεύθερων οικονομιών της αγοράς και 2) των συντονισμένων οικονομιών της αγοράς. Τα δύο αυτά ευρεία μοντέλα αντιπροσωπεύουν στην ουσία διαφορετικούς τρόπους οργάνωσης του καπιταλισμού (Thelen, 2012, σ. 138), και αποτελούν ιδανικούς τύπους στους πόλους ενός φάσματος στο οποίο τοποθετούνται τα περισσότερα έθνη, με τον πρώτο να χαρακτηρίζεται από σχέσεις οι οποίες καθορίζονται από την αγορά, και τον δεύτερο από σχέσεις που δεν καθορίζονται απαραίτητα από το σχηματισμό των τιμών της αγοράς (Hall & Soskice 2004, σ. 8).

Στις φιλελεύθερες οικονομίες της αγοράς, οι οποίες συναντώνται κυρίως στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, καθώς και στην Αυστραλία, κυρίαρχο στοιχείο αποτελεί ο ανταγωνισμός. Οι επιχειρήσεις συντονίζουν τις δραστηριότητές τους κυρίως μέσω ιεραρχιών και ανταγωνιστικών ρυθμίσεων αγοράς. Οι σχέσεις με την αγορά χαρακτηρίζονται από την ανταλλαγή αγαθών ή υπηρεσιών στο πλαίσιο ανταγωνισμού και επίσημων συμβάσεων. Ανάλογα με τις τιμές που δημιουργούνται από τέτοιες αγορές, οι φορείς προσαρμόζουν την προθυμία τους να προμηθεύουν και να ζητούν αγαθά ή υπηρεσίες, συχνά βάσει οριακών υπολογισμών με νεοκλασικά εργαλεία. Από πολλές απόψεις, υποστηρίζουν οι Hall και Soskice, τα θεσμικά όργανα της αγοράς παρέχουν ένα αποτελεσματικό μέσο για το συντονισμό των προσπαθειών των οικονομικών παραγόντων.

Πιο συγκεκριμένα, τα πέντε πεδία δραστηριοποίησης της επιχείρησης διαμορφώνονται εδώ ως εξής. Όσον αφορά το πεδίο της εταιρικής διακυβέρνησης και της χρηματοδότησης, οι επιχειρήσεις αποκτούν «πρόσβαση σε χρηματοδότηση, κυρίως μέσω χρηματαγορών, στη βάση των δημοσιευμένων στοιχείων των ισολογισμών τους και της κερδοφορίας τους» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 214). Επομένως, η επιτυχία της επιχείρησης καθορίζεται από τα αποτελέσματα χρήσης σε μία συγκεκριμένη περίοδο. Για το λόγο αυτό, «η διοικητική της δομή είναι περισσότερο τριγωνική, με την εξουσία να συγκεντρώνεται κυρίως στην κορυφή της διοίκησης» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 214). Παράλληλα, οι σχέσεις της επιχείρησης με τους εργαζομένους, αλλά και με τις άλλες επιχειρήσεις, ρυθμίζονται κυρίως μέσω της αγοράς και του ανταγωνισμού, καθώς δεν υπάρχει συλλογική οργάνωση από καμία μεριά. Έτσι, οι εργασιακές σχέσεις είναι ιδιαίτερα ευέλικτες, με την προστασία της εργασίας να είναι ιδιαίτερα χαμηλή, με τα ύψη των μισθών να καθορίζονται από την αγορά (με εξαίρεση συγκεκριμένους κλάδους), και με διευκολύνσεις στις απολύσεις. Αυτό βέβαια εξυπηρετεί και το σκοπό της ευέλικτης αναδιάρθρωσης της απασχόλησης εντός της ίδιας της επιχείρησης, έτσι ώστε «να μπορούν να κινητοποιήσουν ή να ελευθερώσουν τους πόρους που διαθέτουν ανάλογα με το αν η κερδοφορία αποδώσει τα αναμενόμενα ή όχι» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 214). Αυτός ο σκοπός έχει συνέπειες και ως προς την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Καθώς οι περισσότερες επιχειρήσεις σε αυτή τη μορφή καπιταλισμού «προσανατολίζονται κυρίως σε υπηρεσίες και κλάδους υψηλής τεχνολογίας,

απαιτούνται γενικές δεξιότητες, οι οποίες... μεταφέρονται εύκολα από εταιρεία σε εταιρεία» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 215), και παρέχονται από το γενικό εκπαιδευτικό σύστημα. Έτσι οι επιχειρήσεις δεν επενδύουν στην εκπαίδευση και κατάρτιση, ενώ μέσω της μετακίνησης εργατικού δυναμικού επιτυγχάνεται και η μεταφορά τεχνολογίας.

Αντιθέτως, στις συντονισμένες οικονομίες της αγοράς, οι οποίες συναντώνται στην ηπειρωτική Ευρώπη και κυρίως τη Γερμανία, οι επιχειρήσεις εξαρτώνται σε μεγαλύτερο βαθμό από τις σχέσεις εκτός αγοράς για να συντονίσουν τα εγχειρήματά τους με άλλους φορείς και να οικοδομήσουν τις βασικές τους αποδόσεις. Αυτοί οι μη αγοραίοι τρόποι συντονισμού συνεπάγονται γενικά πιο εκτεταμένες αόριστες ή ελλιπείς συμβάσεις, παρακολούθηση δικτύων που βασίζεται στην ανταλλαγή ιδιωτικών πληροφοριών μέσα σε αυτά, ενώ βασίζονται σε συνεργατικές, αντί για ανταγωνιστικές, σχέσεις για την οικοδόμηση των αποδόσεων της εταιρείας. Σε αντίθεση με τις επιχειρήσεις στις φιλελεύθερες οικονομίες της αγοράς, των οποίων οι αποδόσεις και η οργάνωση των επιχειρήσεων βασίζονται αποκλειστικά στις συνθήκες ζήτησης και προσφοράς σε ανταγωνιστικές αγορές, οι ισορροπίες στις οποίες οι εταιρείες συντονίζονται σε συντονισμένες οικονομίες αγοράς (CMEs) είναι συχνά αποτέλεσμα στρατηγικής αλληλεπίδρασης μεταξύ επιχειρήσεων και άλλων φορέων (Hall & Soskice, 2004, σ. 8).

Πιο συγκεκριμένα, τα πέντε πεδία δραστηριοποίησης της επιχείρησης διαμορφώνονται ως εξής. Η εταιρική διακυβέρνηση και η πρόσβαση σε χρηματοδότηση βασίζεται στη λογική της επένδυσης κεφαλαίου σε μακροχρόνια σχέδια, αναμένοντας σε θετικές οικονομίες ανάπτυξης, ενώ βασικό χαρακτηριστικό του συστήματος είναι η «διάχυση της πληροφορίας που αφορά στις δραστηριότητες της επιχείρησης», καθώς επίσης και η «φήμη που αυτή χτίζει σταδιακά στο πλαίσιο των συνεργασιών με άλλες επιχειρήσεις» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 213). Οι επιχειρήσεις έτσι συνεργάζονται με άλλες επιχειρήσεις, μεταφέροντας η μία στην άλλη τεχνολογία και διατυπώνοντας κοινά πρότυπα παραγωγής. Παράλληλα, κυριαρχεί εδώ ένα «θεσμικά συμπληρωματικό» σύστημα εργασιακών σχέσεων, το οποίο είναι κρίσιμο για την εύρυθμη λειτουργία και μακροπρόθεσμη κερδοφορία του συστήματος. Μέσω αυτού, προωθείται η καινοτομία στη γραμμή παραγωγής, η οποία είναι απαραίτητη για τη μακροχρόνια απόδοση των επενδύσεων. Αυτό όμως οδηγεί

στην ανάγκη υψηλά εξειδικευμένου προσωπικού εντός των επιχειρήσεων, το οποίο χρειάζεται μάλιστα να εμβαθύνει συνεχώς τις γνώσεις του και δεξιότητές του. Έτσι οι επιχειρήσεις αναγκάζονται να επενδύσουν στην κατάρτιση και εξειδίκευση, με τον κίνδυνο οι εργαζόμενοι να μεταφέρουν γνώσεις σε άλλη επιχείρηση, με αποτέλεσμα αυτή να επωμισθεί κέρδη από μία διαδικασία στην οποία δεν επένδυσε. Για να αποφευχθεί αυτό το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη, οι εργασιακές σχέσεις οργανώνονται από ένα υψηλής ρύθμισης σύστημα, το οποίο διασφαλίζει τον έλεγχο των μετακινήσεων του εργατικού δυναμικού μέσω ενός μισθολογικού συστήματος που είναι ιεραρχικό και καθορίζεται από κλαδικές συμβάσεις, οι οποίες προκύπτουν από τριμερή διαπραγμάτευση εργοδοτικών ενώσεων, συνδικάτων και κράτους (Κωτσονόπουλος, 2016).

Δεδομένου, επομένως, ότι οι μορφές συντονισμού εντός και εκτός της αγοράς μπορούν να είναι εξίσου αποτελεσματικές στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας των εταιρειών σύμφωνα με τους υποστηρικτές της προσέγγισης, οι επιχειρήσεις αναμένεται να έλκονται προς μία από τις δύο μορφές συστημάτων παραγωγής: φιλελεύθερες οικονομίες της αγοράς με ελάχιστα κοινωνικά προγράμματα ή συντονισμένες οικονομίες αγοράς με αναπτυγμένα κράτη πρόνοιας (Korpi, 2006, σ. 170). Στο συντονισμένο καπιταλισμό, οι εργοδότες προωθούν ενεργά τα κράτη πρόνοιας για να ασφαλίζουν τις επενδύσεις των εργαζομένων σε δεξιότητες που αφορούν συγκεκριμένες δεξιότητες, με αποτέλεσμα αυτά να υποστηρίζονται και από τους εργαζομένους, ενώ στη φιλελεύθερη οικονομία της αγοράς η κυριαρχία των μεταβιβάσιμων γενικών δεξιοτήτων ικανοποιεί την ανάγκη των εργοδοτών για δεξιότητες καθώς και τις ανάγκες των εργαζομένων για ασφάλιση (Korpi, 2006, σ. 171).

Γίνεται εμφανές λοιπόν ότι στην προσέγγιση αυτή η κοινωνική πολιτική καθορίζεται από το γεγονός ότι «οι επιχειρήσεις θέλουν να καλύψουν το ρίσκο που συνεπάγεται η στρατηγική που υιοθετούν και ότι η θεσμική συμπληρωματικότητα ‘κλειδώνει’ τον προνοιακό θεσμικό διακανονισμό». Εν τέλει «το Κοινωνικό κράτος ορίζεται τελείως υπολειμματικά λαμβάνοντας υπόψιν κυρίως τις πολιτικές που έχουν να κάνουν με τον στενό εργασιακό πυρήνα. Πρόκειται δηλαδή για πολιτικές που αφορούν στις συντάξεις, τα επιδόματα ανεργίας και τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 216).

Τα όρια της θεωρίας περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού

Η τυπολογία των Hall και Soskice ήρθε αντιμέτωπη με μία σειρά από κριτικές, καθώς και με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008. Οι Jackson και Deeg (2006, σ. 24) για παράδειγμα, υποστηρίζουν πως η προσέγγιση αυτή περιγράφει σχετικά στατικά μοντέλα του καπιταλισμού που αντικατοπτρίζουν εξαιρετικά συνεκτικά και σταθερά αποτελέσματα «ισορροπίας», με δύο τύπους καπιταλισμού να είναι πολύ μικρός αριθμός για να ομαδοποιηθούν όλες οι διαφορετικές περιπτώσεις που υπάρχουν. Θεωρούν επομένως ότι είναι μία πολύ περιορισμένη προσέγγιση και ως προς τους τύπους, αλλά και ως προς την ιστορική εξέλιξη.

Μία από τις πιο βασικές κριτικές πάντως αποτελεί σίγουρα η θέση ότι η προσέγγιση αυτή «είναι υπερβολικά εστιασμένη στους θεσμούς και αγνοεί τον παράγοντα κράτος», ενώ παράλληλα υπάρχει «πλήρης απουσία της πολιτικής συνολικά και των πολιτικών και οικονομικών ανταγωνισμών σε όλο το μοντέλο» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 217).

Ο Korpi (2006) συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι η κεντρική υπόθεση που υπονοείται από την προοπτική της θεωρίας των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού είναι ότι όπου η παραγωγή απαιτεί προσωπικό υψηλής εξειδίκευσης, οι εργοδότες είναι υπέρ κοινωνικών προγραμμάτων που παρέχουν ασφάλιση για επενδύσεις σε συγκεκριμένες δεξιότητες. Έτσι, οι μελετητές σε αυτήν την προοπτική απορρίπτουν την υπόθεση ότι η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας αντικατοπτρίζει οποιαδήποτε ισορροπία ισχύος μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου. Αντ' αυτού, το βλέπουν να απορρέει από την εξουσία των εργοδοτών, υποστηρίζοντας ότι τα κράτη πρόνοιας μπορούν να θεωρηθούν ως «συμπληρώματα» των εθνικών συστημάτων παραγωγής που απαιτούν εξειδικευμένες δεξιότητες. Επομένως, στις εργασιακές σχέσεις οι συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ τομέων της οικονομίας υπερισχύουν των ταξικών συγκρούσεων (Korpi, 2006, σ. 170).

Επιπλέον, ο Korpi (2006) σημειώνει ότι οι ποικιλομορφίες του καπιταλισμού βλέπουν την εμφάνιση και την ανάπτυξη της κοινωνικής προστασίας ως πρωτίστως συνέπεια των απαιτήσεων των εργοδοτών και των εργαζομένων σε τομείς της οικονομίας που βασίζονται σε ειδικές δεξιότητες. Όταν τέτοιες ομάδες επιτυγχάνουν τις προσπάθειές τους να αυξήσουν την κοινωνική προστασία εξασφαλίζοντας αυτόν

τον τύπο δεξιοτήτων, επεκτείνονται οι ευκαιρίες για περαιτέρω επενδύσεις σε συγκεκριμένες δεξιότητες, δημιουργώντας έτσι κύκλους που μπορεί σταδιακά να δημιουργήσουν ισορροπία στον συντονισμένο καπιταλισμό. Στη φιλελεύθερη οικονομία της αγοράς, οι επενδύσεις των εργαζομένων σε γενικές δεξιότητες προστατεύονται από τη δυνατότητα μεταφοράς των δεξιοτήτων. Παρά τη μεγαλύτερη ανισότητα, οι απαιτήσεις των εργαζομένων για κοινωνική προστασία απουσιάζουν, κατά συνέπεια, και επιτυγχάνεται μια ισορροπία. Έτσι, η περιορισμένη ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στις φιλελεύθερες οικονομίες της αγοράς τις καθιστά ως μια υπολειμματική κατηγορία, κάτι το οποίο εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από την έλλειψη ζήτησης εργοδότη και εργαζομένου για ασφάλιση μόλις οι επενδύσεις σε δεξιότητες ασφαλιστούν μέσω γενικών και επομένως φορητών δεξιοτήτων (Korpi, 2006, σ. 178).

Τέλος, σύμφωνα με τον Korpi, η προσέγγιση των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού, όπως και η προσέγγιση των πόρων εξουσίας, αποδίδουν βασικό ρόλο στην αποτροπή του κινδύνου στις αναλύσεις της ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας, αν και διαφέρουν σε σχέση με τους τύπους των κινδύνων που λαμβάνονται υπόψη και στους ορισμούς των ομάδων κινδύνου. Όπως συζητήθηκε παραπάνω, η θεωρία περί ποικιλομορφιών του καπιταλισμού υποστηρίζει ότι σημαντικοί κίνδυνοι για τις εργασιακές σχέσεις αποτελούν οι επαγγελματικές δεξιότητες και ότι οι κύριες ομάδες κινδύνου είναι εργοδότες και εργαζόμενοι σε αυτούς τους τομείς της οικονομίας που χρησιμοποιούν τέτοιες δεξιότητες. Η άποψη των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού σχετικά με το εύρος και τα όρια των κινδύνων είναι επομένως συγκριτικά περιορισμένη (Korpi, 2006, σ. 177).

Ο Korpi τελικά καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο ρόλος των εργοδοτών στην ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας πρέπει να συζητηθεί σε ταξικό πλαίσιο, ένα πλαίσιο το οποίο, όπως σημειώνει περιγραφικά, τείνει να προκαλεί εικόνες θυμωμένων εργαζομένων στους δρόμους, αλλά σε περιόδους όπου οι δρόμοι είναι ήρεμοι τείνει να υποχωρεί στις ακαδημαϊκές αποχρώσεις (Korpi, 2006, σ. 201). Η θεωρία ποικιλομορφιών του καπιταλισμού αντιμετωπίζει δηλαδή για τον Korpi την σκληρή πρόκληση να επαληθεύσει εμπειρικά την ύπαρξη και τον σημαντικό ρόλο των πολιτικών κομμάτων που εκπροσωπούν κυρίως εργαζομένους με συγκεκριμένες δεξιότητες (2006, σ. 179).

Όπως αναφέραμε, η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση που ξέσπασε το 2008 αποτελεί επίσης ένα πολύ κρίσιμο σημείο που αναδεικνύει τα όρια της τυπολογίας αυτής. Η βιβλιογραφία περί ποικιλομορφίας καπιταλισμών θεμελιώνεται σε μικροεπίπεδο επιχείρησης και αντλεί πολλά στοιχεία από τα νεοθεσμικά οικονομικά, με αποτέλεσμα να «αδυνατεί να προσφέρει μια πειστική ερμηνεία για την εμφάνιση της κρίσης», η οποία «λογίζεται ως ένας εξωγενής παράγοντας που διαταράσσει την ισορροπία που έχει επιτευχθεί από τις θεσμικές συμπληρωματικότητες κάθε συστήματος» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 218). Καθώς με την κρίση οι ανισότητες βάθυναν περαιτέρω, τέθηκε σε αμφισβήτηση ο διαχωρισμός ανάμεσα στους δύο τύπους καπιταλισμού που ήθελε τις νεοφιλελεύθερες οικονομίες της αγοράς να χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ανισότητα σε σχέση με τις συντονισμένες οικονομίες της αγοράς. Αμφισβητήθηκε έτσι η βασική μεθοδολογική παραδοχή του μοντέλου, καθώς επανήλθαν στην επικαιρότητα οι «κριτικές που υποστηρίζουν την ανάδειξη μιας δομικής τάσης μέσα στον καπιταλισμό προς την κατεύθυνση της περαιτέρω φιλελευθεροποίησής του, στο πλαίσιο της διαχείρισης της τρέχουσας κρίσης» (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 219, 221).

Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε η σχετικοποίηση των ορίων της απασχόλησης και της ανεργίας, και άρα η διεύρυνση της εμπορευματοποίησης στην αγορά εργασίας, η οποία πήρε τρεις διαστάσεις: 1) την πειθαρχική διάσταση, η οποία αναφέρεται στην υποχρέωση της αναζήτησης εργασίας, 2) τον περιορισμό της πρόσβασης, του εύρους κάλυψης και του ύψους των επιδομάτων και 3) η διευκόλυνση των διαδικασιών απόλυσης (Κωτσονόπουλος, 2016, σ. 220).

Συγγραφείς οι οποίοι πραγματοποιούν κριτική στην τυπολογία (Howell, 2003, Streeck, 2010) υποστηρίζουν ότι έχουν πραγματοποιηθεί αλλαγές στην παγκόσμια χρηματοδότηση, με πολλές τράπεζες πλέον να έχουν απελευθερωθεί από προηγούμενες στενές σχέσεις με εγχώριες εταιρείες, οι οποίες θεωρούνταν ασθενές κεφάλαιο, κάτι που επηρεάζει άμεσα τις συντονισμένες οικονομίες της αγοράς. Επιπλέον, τα αποτελέσματα της τάσης για επέκταση της εμπορευματοποίησης που είχε ξεκινήσει από τη δεκαετία του 1990, αλλά επιταχύνθηκε έντονα με το ξέσπασμα της παγκόσμιας κρίσης, όπως οι πιέσεις των εργοδοτών για μεγαλύτερη ευελιξία, και ο περιορισμός των συλλογικών διαπραγματεύσεων, είχαν διαβρωτική επίδραση στον συντονισμό και την κοινωνική αλληλεγγύη. Αναφέρεται επίσης η συνεχιζόμενη πίεση

στις κυβερνήσεις να μειώσουν τα κόστη μέσω της μείωσης κοινωνικών προγραμμάτων που προσφέρουν προστασία από την αγορά για πιο αδύναμα τμήματα της κοινωνίας (Thelen, 2012).

Αντίθετα, οι υπερασπιστές της κλασικής τυπολογίας των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού, όπως οι Soskice και Iversen, βλέπουν τις αποκλίνουσες θεσμικές ρυθμίσεις που χαρακτηρίζουν τις συντονισμένες και φιλελεύθερες οικονομίες ως σχετικά σταθερές και ανθεκτικές. Σημειώνουν ότι οι θεσμικές διαφορές μεταξύ των δύο μοντέλων του καπιταλισμού έχουν βαθιές ιστορικές ρίζες, καθώς έχουν επιβιώσει από τις κρίσεις (οικονομικές και πολιτικές) του τελευταίου αιώνα. Αναγνωρίζουν βέβαια τις αλλαγές που σημειώθηκαν παραπάνω, ωστόσο τείνουν να επιμένουν ότι οι περισσότερες από αυτές δεν υπονομεύουν τη βασική λογική που διαχωρίζει τις συντονισμένες από τις φιλελεύθερες οικονομίες της αγοράς. Έτσι, αντιλαμβάνονται τις παρατηρούμενες αλλαγές ως τροποποιήσεις ή προσαρμογές που δεν υπονομεύουν τον συντονισμό και μάλιστα είναι απαραίτητες για τη σταθεροποίησή τους υπό τις νέες επικρατούσες συνθήκες (Thelen, 2012, σ. 139).

Η Thelen, μία από τους βασικούς θεμελιωτές της τυπολογίας που αναλύσαμε, επιχείρησε μία ευρύτερη αναθεώρηση αυτής. Στο άρθρο της «Varieties of Capitalism: Trajectories of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity» (2012), αν και υποστηρίζει ότι και οι δύο τύποι είναι ανθεκτικοί ακόμη και όταν αντιμετωπίζουν νέες καταστάσεις (σ. 138), σημειώνει ότι η επιβίωσή τους εξαρτάται από την ενεργή, συνεχή προσαρμογή τους στο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, καθώς και στο πλαίσιο της αγοράς, στο οποίο ενσωματώνονται. Βλέποντας τις σύγχρονες εξελίξεις μέσα σε ένα πολιτικό πλαίσιο, εξηγεί γιατί οι θεσμοί που αναπαράγουν πιστά την πολιτική της «Χρυσής Εποχής» του μεταπολεμικού καπιταλισμού της δεκαετίας του 1950 και του 1960 είναι εκείνοι που είναι πιο ευάλωτοι στη διάβρωση και τη φθορά, ενώ εκείνοι που παραμένουν πιο ισχυροί είναι εκείνοι των οποίων η μορφή και οι λειτουργίες έχουν αναδιαμορφωθεί υπό την αιγίδα συνασπισμών υποστήριξης που είναι από ορισμένες απόψεις αρκετά διαφορετικοί από εκείνους του παρελθόντος (Thelen, 2012, σ. 139). Υποστηρίζει επομένως ότι η κάθε χώρα, ανάλογα με την πολιτισμική της κληρονομιά, εξελίσσεται διαφορετικά, θυμίζοντας την λογική της ανάλυσης του Esping-Andersen, και ότι με την εισαγωγή των σχέσεων αγοράς εντός του κοινωνικού κράτους εμφανίζεται μια νέα μορφή αλληλεγγύης.

Το γεγονός ότι οι ποικιλομορφίες του καπιταλισμού βγάζουν εκτός το πολιτικό στοιχείο και εξετάζουν την κοινωνική πολιτική μέσα από καθαρά οικονομική σκοπιά, σημαίνει ότι το κράτος, η ποιότητα του πολιτικού συστήματος, η δημοκρατία δεν αποτελούν στοιχεία που την αφορούν ή επηρεάζουν. Από την άλλη όμως, το ότι έχουμε αγορά δεν συνεπάγεται ότι έχουμε και δημοκρατία. Μπορούμε μάλιστα να υποστηρίξουμε ότι τα πολιτικά συστήματα αρχίζουν να γίνονται ολιγαρχικά, γιατί έτσι τελικά είναι και πιο αποτελεσματικά για το κεφάλαιο. Στην πραγματικότητα, αυτός είναι και ο ρόλος της αστικής δημοκρατίας. Να επιτρέπει δηλαδή τον περιορισμό των δημοκρατικών ελευθεριών κάθε φορά που απειλείται η αστική εξουσία (Καλτσώνης, 2016, σ. 38-39). Όπως αναφέρει και ο Λένιν, «όσο περισσότερο αναπτυγμένη είναι η δημοκρατία, τόσο περισσότερες πιθανότητες έχει, σε περίπτωση πολιτικής διαφωνίας βαθιάς και επικίνδυνης για την αστική τάξη, να στραφεί προς τη σφαγή και τον εμφύλιο πόλεμο» (χ.χ.β, σ. 29).

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι ο Κογκρί, ασκώντας κριτική στη θεωρία των ποικιλομορφιών, υποστηρίζει ότι ναι μεν ο ρόλος των εργοδοτών στην ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας έχει σημασία, όμως «πρωταγωνιστής» παραμένει η εργατική τάξη, ακόμα κι αν αυτή τη στιγμή δεν υπάρχουν πουθενά δυναμικά οργανωμένα εργατικά συνδικάτα, οργανώσεις, κινήματα (2006, σ. 201-202). Αν και είναι δηλαδή η εργατική τάξη αυτή που κινεί τα νήματα του κοινωνικού κράτους, έχει πάψει πλέον να το κάνει. Με άλλα λόγια, αυτό που ο Κογκρί φαίνεται να αποφεύγει να πει ευθέως είναι ότι το εργατικό κίνημα έχει ηττηθεί παγκοσμίως. Και αυτή είναι η βασική συνθήκη για την ύπαρξη του νεοφιλελεύθερου κοινωνικού κράτους, με αποτέλεσμα αυτό να μην περιορίζεται στις αναπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές δημοκρατίες, όπως το «κεϋνσιανό», αλλά, με κάποιες διαφοροποιήσεις, να αποτελεί τον κανόνα για τις περισσότερες χώρες (Γράβαρης, χ.χ.).

Ανακεφαλαιώνοντας, η θεσμική αυτή προσέγγιση βασίζεται σε κάποιες παραλλαγές της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας. Έχουμε δηλαδή μια μετατόπιση του πεδίου ενδιαφέροντος ή του πεδίου αναφοράς, καθώς η εργατική τάξη διαδραματίζει κάποιον βασικό ρόλο. Η θεωρία των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού αναγνωρίζει τους εργαζόμενους μόνο ως πελάτες, ως «stakeholders» στην αγορά εργασίας, η οποία αποτελείται από τις συμβάσεις που κάνουν με τις

επιχειρήσεις, οι οποίες με τη σειρά τους αφορούν τις δεξιότητες που θα έχουν, αν δηλαδή θα αποτελούν ειδικευμένο προσωπικό ή ανειδίκευτο.

Η μεταβολή των θεωριών της κοινωνικής πολιτικής σε παράλληλη πορεία με τη μεταβολή των ταξικών συσχετισμών

Έχοντας πλέον αναλύσει σχολαστικά το θεωρητικό υπόβαθρο και των δύο θεωριών, μπορούμε πλέον να δώσουμε την προσοχή μας στις βασικές διαφορές τους. Έτσι, θα μπορέσουμε να δούμε εάν οι διαφορές που προέκυψαν στην πορεία τείνουν προς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση. Να σημειώσουμε ότι σε καμία περίπτωση οι διαφορές που θα αναλύσουμε δεν είναι εξαντλητικές. Στόχος μας είναι να αναδείξουμε τις κύριες διαφορές που καθορίζουν στην ουσία όλες τις υπόλοιπες που προκύπτουν μετέπειτα.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η θεωρία των πόρων εξουσίας αποτελεί μια πολιτική θεωρία, σε αντίθεση με τη θεωρία των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού, που αποτελεί μια οικονομική θεωρία. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μια πάρα πολύ βασική διαφορά μεταξύ των δύο θεωριών, καθώς αλλάζει εντελώς η οπτική με την οποία αντιμετωπίζουν τα υποκείμενά τους. Ενώ στην πρώτη θεωρία η εργατική τάξη γίνεται αντιληπτή ως μία τάξη με συγκεκριμένα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα, η οποία μάλιστα «κινεί» και καθορίζει τη μορφή του κοινωνικού κράτους, στην δεύτερη θεωρία οι εργαζόμενοι αντιμετωπίζονται απλώς ως πελάτες στο χώρο της αγοράς εργασίας, μέσα στον οποίο πραγματοποιούνται οι συμβάσεις που κάνουν με τις επιχειρήσεις. Αντίθετα, οι εργοδότες είναι εκείνοι που «κινούν» τα νήματα της δυναμικής του κοινωνικού κράτους. Επομένως, αλλάζει το υποκείμενο και άρα η οπτική γωνία μέσα από την οποία εξετάζουν οι θεωρητικοί την κοινωνική πολιτική. Η πρώτη χρονικά θεωρία εξετάζει την κοινωνική πολιτική μέσα από την οπτική γωνία της οργανωμένης εργατικής τάξης. Στην πραγματικότητα είναι μια θεωρία, η οποία εξετάζει πώς οι ταξικοί αγώνες διεξάγονται μέσα σε ένα πλαίσιο κοινοβουλευτισμού και δημοκρατίας. Ο Κοιρί συγκεκριμένα υποστήριζε ότι με την εμπλοκή την οργανωμένης εργατικής τάξης, των συνδικάτων, στην παραγωγή της πολιτικής, υπάρχει στην ουσία ένας εκδημοκρατισμός. Αντίθετα, η δεύτερη χρονικά θεωρία στηρίζεται στην οπτική γωνία των εργοδοτών. Βασικός στόχος της κοινωνικής πολιτικής είναι να εξυπηρετήσει τις ανάγκες τους. Άρα η κάθε προσέγγιση έχει και διαφορετικό υποκείμενο, ή, για να το πούμε πιο παραστατικά, διαφορετικό «πρωταγωνιστή». Αυτή η διαφορά είναι τόσο ουσιαστική, που επηρεάζει

καθοριστικά την πορεία και των δύο θεωριών, με αποτέλεσμα να προκύπτει έτσι μια σειρά από πιο λεπτομερείς διαφορές.

Μία άλλη διαφορά, η οποία είναι αρκετά βασική, αλλά και αυτή σίγουρα προκύπτει τελικά από την πρώτη βασική διαφορά, εντοπίζεται στο πεδίο παρέμβασης. Ενώ ο Korpi και κυρίως ο Esping-Andersen (2014) ανέλυαν κοινωνικές πολιτικές των οποίων πεδία παρέμβασης ήταν η αγορά εργασίας και συγκεκριμένα η ανεργία, και το συνταξιοδοτικό, οι Hall και Soskice (2004) επιλέγουν ως μοναδικό πεδίο παρέμβασης την κατάρτιση. Αυτό δεν είναι τυχαίο, αφού μπορούμε να κατανοήσουμε τη διαφορά αυτή έχοντας υπόψιν μας την αλλαγή του υποκειμένου.

Η διαπίστωση αυτών των διαφορών μας οδηγεί στην εξής παρατήρηση. Οι πόροι εξουσίας, όπως είδαμε, βασίζονται σε ένα αντικείμενο, την κοινωνική πολιτική, και στο πώς αυτό εξελίσσεται, δίνοντας έτσι τη δική τους ερμηνεία για το φαινόμενο αυτό. Μέσα από αυτήν την ανάλυση, διαπιστώσαμε ότι οι υποστηρικτές της θεωρίας επιθυμούσαν και προωθούσαν την κοινωνικοποίηση των συνθηκών αναπαραγωγής του κεφαλαίου, μέσα από τη δέσμευση, τη σχετικοποίηση του δικαιώματος στην ατομική ιδιοκτησία, στα μέσα παραγωγής. Αντίθετα, στη προσέγγιση των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού αλλάζει η σκοπιά. Οι υποστηρικτές της ήρθαν να προωθήσουν την ενδυνάμωση του δικαιώματος της ατομικής ιδιοκτησίας, και άρα των ιδιοκτησιών του κεφαλαίου. Με άλλα λόγια, ήρθαν να αναιρέσουν, να πάρουν πίσω τα όσα είχε κατακτήσει η εργατική τάξη, με στόχο να τις τα παρέχει ως εμπορεύματα. Υποστήριζαν δηλαδή την επαναεμπορευματοποίηση διάφορων τομέων. Ενώ τα κοινωνικά δικαιώματα, των οποίων την διεύρυνσή τους υπερασπίζονταν οι υποστηρικτές της πρώτης προσέγγισης, είχαν ως στόχο να βάλουν περιορισμούς στο δικαίωμα στην ατομική ιδιοκτησία, η αλλαγή της οπτικής γωνίας στις ποικιλομορφίες του καπιταλισμού ήρθε για να επιτρέψει στην ατομική ιδιοκτησία να βάλει περιορισμούς σε αυτά (Γράβαρης, χ.χ.).

Πώς όμως έγινε αποδεκτή μια τέτοια αλλαγή στην οπτική γωνία, στο υποκείμενο των θεωριών που προσπαθούν να εξηγήσουν το φαινόμενο της κοινωνικής πολιτικής; Ο μόνος τρόπος για να συμβεί κάτι τέτοιο προϋποθέτει στην πραγματικότητα, την ήττα του εργατικού κινήματος. Ή, εάν θέλουμε να το παραθέσουμε με την ορολογία της θεωρίας των εξουσιαστικών πόρων, η αλλαγή της

οπτικής γωνίας σημαίνει τη συσσώρευση των πόροι εξουσίας στο κεφάλαιο, και άρα την αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων.

Με την κυριαρχία του κεϋνσιανού δόγματος στην οικονομική πολιτική μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το κοινωνικό κράτος παρουσιάστηκε όχι ως ένα εμπόδιο προς την οικονομία, αλλά ένα μέσο οικονομικής και πολιτικής σταθεροποίησης, που θα βοηθούσε στην οικονομική ανάπτυξη και θα απέτρεπε οικονομικές κρίσεις. Η απότομη οικονομική ύφεση στα μέσα της δεκαετίας του 1970 οδήγησε στην επιστροφή του *laissez-faire* και του μονεταρισμού στον πολιτικό λόγο. Αυτά τα δόγματα ισοδυναμούν με μια θεμελιώδη κριτική του κράτους πρόνοιας, το οποίο θεωρούν ότι στην πραγματικότητα αποτελεί ασθένεια αυτού που προσποιείται ότι θεραπεύει: αντί να εναρμονίζει αποτελεσματικά τις συγκρούσεις μιας οικονομίας της αγοράς, τις επιδεινώνει και αποτρέπει τις δυνάμεις της κοινωνικής ειρήνης και προόδου από τη σωστή και ευεργετική λειτουργία (Offe, 1984). Με άλλα λόγια, θεωρήθηκε ότι η έμφαση στην ανισότητα και την αναδιανομή περιορίζει την οικονομική αποτελεσματικότητα (Πετμεζίδου, 2014). Έκαναν έτσι την εμφάνισή τους οι νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις της Thatcher (Ηνωμένο Βασίλειο 1979) και του Reagan (ΗΠΑ 1980). Ήταν επομένως αναμενόμενη η απορρύθμιση των κρατών πρόνοιας.

Ο Pierson εύστοχα παρατήρησε ότι ενώ το κοινωνικό κράτος την περίοδο 1945-1975 χαρακτηριζόταν από μία πολιτική τακτική «credit claiming» (πίστωση οφέλους), από το 1975 και μετά, σε μια προσπάθεια αναχαίτισης των παροχών, χαρακτηρίστηκε από την τακτική «blame avoidance» (αποφυγή κυβερνητικών ευθυνών) (Pierson, 1994). Αυτή η «νέα πολιτική» για το κοινωνικό κράτος προφανώς καθόρισε άμεσα τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν σε αυτό από το 1975 και μετά. Συγκεκριμένα, διακρίθηκαν τριών ειδών μεταρρυθμίσεις: α) «συγκράτηση του κόστους», «δηλαδή περιστολή της δαπάνης, χωρίς, ωστόσο, να μεταβάλλονται ουσιαστικά η διάρθρωση και τα κεντρικά χαρακτηριστικά των προγραμμάτων» β) «επανεμπορευματοποίηση», δηλαδή «ενίσχυση της κάλυψης μέρους ή του συνόλου των κοινωνικών αναγκών μέσω της αγοράς», και γ) «επαναρρύθμιση... του συστήματος κοινωνικών παροχών ως ανταπόκριση στις μεταβαλλόμενες ανάγκες» (Πετμεζίδου, 2014, σ. 15-16). Έτσι, από τη δεκαετία του 1970, «οι χώρες του δυτικού κόσμου βιώνουν τη μετάβαση στη μεταβιομηχανική κοινωνική δομή που

χαρακτηρίζεται από τη μαζική είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας, τις ασταθείς οικογενειακές δομές και την αυξανόμενη ευελιξία στις εργασιακές σχέσεις» (Πετμεζίδου, 2014, σ. 12). Δεν υπήρχε πια το βιομηχανικό κεφάλαιο το οποίο είχε ανάγκη την κοινωνική πολιτική, καθώς μέχρι τότε η πλειονότητα της εργατικής τάξης εργαζόταν υπό αυτό. Εξετάζοντας όμως τις κυβερνήσεις Thatcher και Reagan, ο Pierson διαπίστωσε ότι καμία από τις δύο δεν οδήγησε σε σημαντική περικοπή κοινωνικών δαπανών.

Ενώ από τη μία πλευρά, παρατηρήθηκε η ανθεκτικότητα των (βασικών τουλάχιστον) κοινωνικών προγραμμάτων, από την άλλη μεριά παρατηρήθηκε η αύξηση της ανισότητας και ο περιορισμός της αναδιανομής. Στις ΗΠΑ μάλιστα, αναφέρει ο Pierson, από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέχρι την έναρξη της κρίσης το 2008, 40% της αύξησης του εισοδήματος συγκεντρώνεται στο ανώτερο 1% εισοδηματικό κλιμάκιο, εντός του οποίου το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης το καρπώνεται το ανώτερο 10% (Pierson, 2011, σ. 25). Χαρακτηρίζει έτσι την οικονομία της χώρας ως «winner-take-all». Παρόλο λοιπόν που τα κοινωνικά προγράμματα εμφάνιζαν ανθεκτικότητα, η ανισότητα έχει αυξηθεί ραγδαία μέσα από αλλαγές στην πολιτική των εργασιακών σχέσεων που αποδυνάμωσαν την ικανότητα των συνδικάτων να δρουν υπέρ της εργατικής και μεσαίας τάξης, στους δημοσιονομικούς κανονισμούς, τη φορολογία, την εταιρική διακυβέρνηση (Pierson, 2011, σ. 26). Αποδιαρθρώθηκαν δηλαδή κεντρικά σημεία του μεταπολεμικού «κοινωνικού συμφώνου» (Πετμεζίδου, σ. 21, 2014), παρά το «παγωμένο τοπίο» των κοινωνικών κρατών («frozen welfare states landscape»), όπως το ονομάζει ο Esping-Andersen (Esping-Andersen, 1996).

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την αποδυνάμωση των συνδικάτων, είναι γεγονός ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 η συνδικαλιστική πυκνότητα μειώθηκε διεθνώς (Κουζής, 2007, σ. 63, 66, 67). Σύμφωνα με τον Κουζή (2007), μεταξύ των αιτιών αυτής της τάσης περιλαμβάνονται:

- 1) «το υψηλό ποσοστό ανεργίας», καθώς η αύξηση της ανεργίας ενισχύει την εργασιακή ανασφάλεια και οδηγεί στον φόβο ότι «η πιθανή ένταξη στα συνδικάτα κρίνεται αρνητικά από τον εργοδότη» (σ. 68)
- 2) «η υποχώρηση της απασχόλησης στο βιομηχανικό τομέα», καθώς «οι βιομηχανικές μονάδες συνιστούν ιστορικά τη βάση ανάπτυξης του

συνδικαλιστικού φαινομένου και το προπύργιο του παγκόσμιου συνδικαλιστικού κινήματος» (σ. 70-71). Η υποχώρηση αυτή ήταν «αποτέλεσμα τόσο της κρίσης του μεταπολεμικού προτύπου ανάπτυξης όσο πρωτεύον μέλημα των πρώτων νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων» στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ (Γράβαρης, χ.χ., σ. 24)

- 3) «η ανάπτυξη των ευέλικτων μορφών εργασίας», οι οποίες δεν ευνοούν «την κοινωνικοποίηση των εργαζομένων» (σ. 72)
- 4) «η υποχώρηση των συλλογικών οραμάτων και η άνοδος των φιλελεύθερων αξιών». Η άνοδος καινούριων αξιών ήρθε μέσα από την προώθηση της ιδέας ότι οι συλλογικότητες δεν αποτελούν τελικά μορφές κοινωνικής προόδου, καθώς χαρακτηρίζονται από αρνητικές πρακτικές. Συγκεκριμένα για τη λειτουργία των συνδικάτων, άρχισε να αναδεικνύεται ο υπερτονισμός «στοιχείων γραφειοκρατικού χαρακτήρα που τα διέπουν», η εξάρτησή τους «από εξωγενείς παράγοντες (π.χ. πολιτικούς και κομματικούς μηχανισμούς)», καθώς και η όποια αναποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων τους στο πεδίο των συλλογικών διεκδικήσεων (Κουζής, 2007, σ. 82). Επομένως από τις συλλογικές αξίες που υποστήριζαν συλλογικότητες και συνδικάτα, περάσαμε στην «ενίσχυση ενός ατομοκεντρικού προτύπου ανθρώπινης συμπεριφοράς» (Κουζής, 2007, σ. 82).

Όλες αυτές οι αιτίες βεβαίως δεν είναι τυχαίο που προέκυψαν παράλληλα με την κατάρρευση των καθεστώτων του «υπαρκτού» σοσιαλισμού. Η ύπαρξη των σοσιαλιστικών καθεστώτων από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και έπειτα, λειτουργώντας ως αντίπαλο δέος στον καπιταλισμό, έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στην ανάπτυξη και δημοτικότητα των συνδικάτων στο δυτικό κόσμο, «καθιστώντας περισσότερο ευάλωτες τις δυτικές εξουσίες απέναντι στις διεκδικήσεις των εργαζομένων» (Κουζής, 2007, σ. 83). Αυτό συνεπάγεται ότι η κατάρρευση των καθεστώτων αυτών επηρέασαν «αρνητικά το παγκόσμιο εργατικό κίνημα υπό το βάρος της αποθέωσης της απόλυτης και οριστικής καπιταλιστικής κυριαρχίας και του νεοφιλελεύθερου μονόδρομου» (Κουζής, 2007, σ. 83). Βλέπουμε μάλιστα πως μέχρι τουλάχιστον την κρίση του 2008, επιστημολογικά η θεσμική είναι η κυρίαρχη άποψη και στην κοινωνιολογία, και στα ετερόδοξα οικονομικά, και πολύ περισσότερο στην

πολιτική επιστήμη, εξ ου και η θεσμική θεωρία των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού.

Παράλληλα, σημαντικός παράγοντας που επηρέασε τις τότε εξελίξεις ήταν και η νέα ηγεμονία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, το οποίο ήρθε να επηρεάσει τη λογική αρκετών πεδίων της κοινωνικής πολιτικής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί «η είσοδος ιδιωτικών ασφαλιστικών φορέων στο πεδίο των συντάξεων γήρατος» (Γράβαρης, χ.χ., σ. 25). Η επιρροή αυτή έφτασε στο σημείο να επιτρέψει τον σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής από μη αιρετούς θεσμούς. Αυτό είναι καθαρά εμφανές εάν παρατηρήσουμε ότι υπερεθνικοί οργανισμοί, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, και διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, καθορίζουν τις προδιαγραφές που πρέπει να τηρούνται στο σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής, ώστε η κάθε χώρα να μπορεί να λάβει χρηματοδότηση από αυτούς (Γράβαρης, χ.χ.).

Παρά λοιπόν την επίθεση σε επίπεδο λόγου από τους υποστηρικτές του νεοφιλελευθερισμού, το κοινωνικό κράτος δεν υπέστη σημαντικές περικοπές τη δεκαετία του 1980. Αντίθετα, οι κοινωνικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ, παρέμειναν σε σταθερά υψηλό επίπεδο. (Pierson, 1994, σ. 131). Η υψηλή δημοτικότητα των κοινωνικών προγραμμάτων θα προκαλούσε μεγάλο πολιτικό κόστος, και ίσως έντονες κοινωνικές αναταραχές. Επομένως εδώ εμφανίζεται μία πολύ βασική αντίφαση. Ο καπιταλισμός (και άρα η καπιταλιστική οικονομία) δεν μπορεί να συνυπάρξει με, ούτε χωρίς, το κράτος πρόνοιας (Offe, 1984, σ. 153). Ενώ από τη μία το κοινωνικό κράτος αποτελεί εμπόδιο για την οικονομική «μεγέθυνση», από την άλλη εγγυάται την κοινωνική ησυχία, η οποία προκύπτει από τη διάσπαση της ταξικής ενότητας κι έτσι την αποδυνάμωση των κυριαρχούμενων τάξεων, μέσω του κοινωνικού ελέγχου που ασκεί.

Αυτή η αποδυνάμωση των κυριαρχούμενων τάξεων ευνόησε μακροπρόθεσμα τις περικοπές στο κοινωνικό κράτος ή την αναδιάρθρωσή του ώστε να ανταποκριθεί καλύτερα στις ανάγκες των επιχειρήσεων και στην ανταγωνιστικότητα. «Αυτή ακριβώς η εξέλιξη εγκαινιάστηκε στη Βρετανία την εποχή του θατσερισμού» (Gough, 2008, σ. 20). Έτσι, ενώ η έμφαση στη λιτότητα και την περιστολή του κοινωνικού κράτους αποτελούσε την κατευθυντήρια επιλογή των κυβερνήσεων από τα τέλη της

δεκαετίας του 1970, η ουσιαστική στροφή στη λιτότητα ξεκίνησε στην οικονομική κρίση του 2008.

Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι η ήττα του εργατικού κινήματος αποκρύπτεται με την θεωρία των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού. Αποκρύπτεται δηλαδή το γεγονός ότι, χρησιμοποιώντας την ορολογία της θεωρίας των εξουσιαστικών πόρων, οι πόροι εξουσίας πέρασαν στο κεφάλαιο, αλλάζοντας έτσι τον συσχετισμό δυνάμεων.

Συμπεράσματα

Μπορούμε επομένως να δούμε τις δύο αυτές θεωρίες ως δύο διαφορετικές ιστορικές μορφές ταξικής βάσης ενός κοινωνικού κράτους; Ενώ η θεωρία του Κορρί αποτελεί την απόλυτη (θεσμοποιημένη πάντα) υποστήριξη στην εργατική τάξη, δηλώνοντας ότι χάρη στους αγώνες της επεκτάθηκε το κράτος πρόνοιας, υπάρχει μια σταδιακή μετατόπιση στη μείωση της επιρροής της οργανωμένης εργατικής τάξης στις προνοιακές πολιτικές με κινητήρια προσέγγιση εκείνη του Esping-Andersen, η οποία τελικά οδήγησε στην πλήρη απαξίωση των αγώνων της εργατικής τάξης ως προς την επέκταση του κοινωνικού κράτους, με αποκορύφωση τη θεωρία των ποικιλομορφιών του καπιταλισμού με την ιδέα της μετατόπισης της επιρροής στους εργοδότες. Παράλληλα, όπως είδαμε από την δεκαετία του 1980 και έπειτα, άρχισε μια συνεχής προσπάθεια υποτίμησης των κατακτήσεων της εργατικής τάξης και της προσπάθειάς της για την διεύρυνση των δικαιωμάτων της. Η υποτίμηση αυτή ξεκίνησε από το επίπεδο του πολιτικού λόγου, χωρίς όμως να κάνει εφικτή δραστικά και άμεσα την «αναίρεση» των όσων είχε διεκδικήσει και κερδίσει το παγκόσμιο εργατικό κίνημα τις προηγούμενες δεκαετίες. Έτσι, ακολουθήθηκε μία «ύπουλη», θα λέγαμε, στρατηγική, η οποία με αργά βήματα στόχευσε στο να αλλάξει το κυρίαρχο αξιακό πλαίσιο της εποχής που στηριζόταν στη συλλογικότητα και να διασπάσει την εργατική τάξη, στρέφοντάς την ενάντια στον εαυτό της. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, ο δυτικός κόσμος και οι αξίες που εκπροσωπεί, κατάφεραν τελικά να νικήσουν ολοκληρωτικά στον ψυχρό πόλεμο και να κυριαρχήσουν παγκόσμια, με την πτώση όλων (σχεδόν) των καθεστώτων υπαρκτού σοσιαλισμού, ή την σταδιακή παρακμή των χαρακτηριστικών που τα καθόριζαν ως σοσιαλιστικά.

Θα κλείσουμε την παρούσα διπλωματική εργασία με ορισμένες παρατηρήσεις. Όπως αναφέραμε, ακόμα και στην περίπτωση του Κορρί, η υποστήριξη της εργατικής τάξης αφορούσε μόνο τον επονομαζόμενο δημοκρατικό ταξικό αγώνα, ο οποίος είναι καθαρά θεσμοποιημένος. Είναι σημαντικό λοιπόν να αναφέρουμε ότι οι θεμελιωτές του μαρξισμού υποστήριζαν ότι η εργατική τάξη πρέπει να παλεύει για την διεύρυνση των δικαιωμάτων της, πρώτον ώστε οι άνθρωποι να «διαπαιδαγωγούνται στη δημοκρατική συμμετοχή» και δεύτερον για να μάθουν «να αγωνίζονται συλλογικά» (Καλτσώνης, 2016, σ. 40). Όπως ανέφερε και ο Λένιν «το προλεταριάτο δεν μπορεί

να νικήσει αλλιώς παρά μέσω της δημοκρατίας... Το προλεταριάτο όμως, που δεν διαπαιδαγωγείται στην πάλη για τη δημοκρατία δεν είναι ικανό να πραγματοποιήσει την οικονομική ανατροπή» (όπως αναφέρεται στο Καλτσώνης, 2016, σ. 40). Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι υπό ομαλές πολιτικές συνθήκες θα μπορέσει να πραγματοποιηθεί αυτή η ανατροπή, ακριβώς γιατί η κυρίαρχη τάξη θα κάνει ό,τι μπορεί για να μην χάσει την εξουσία. Για αυτό και η αλλαγή τελικά, σύμφωνα με τον Λένιν και την Κομμουνιστική Διεθνή το 1922, θα μπορεί να έρθει μόνο «σε συνθήκες κρίσης, ιδιαίτερης έντασης των λαϊκών αγώνων και απαξίωσης των πολιτικών κομμάτων της ολιγαρχίας» (Καλτσώνης, 2016, σ. 41), και όχι μέσα από ομαλές κοινοβουλευτικές διαδικασίες.

Έτσι κι αλλιώς, σύμφωνα με τους κλασικούς του μαρξισμού, το γενικό εκλογικό δικαίωμα χρησιμοποιήθηκε σε ορισμένες περιπτώσεις ώστε να κατευνάσει τη λαϊκή δυσανεμία. Οπότε, όπως αναφέρει ο Ένγκελς, «η προσφυγή στις εκλογές χρησιμοποιήθηκε διότι οι μικροαστοί και η αποβλακωμένη αγροτιά, υπερείχαν της εργατικής τάξης» (Ρούσης, 2020, σ. 76). Παράλληλα όμως, «για τους κλασικούς του μαρξισμού είναι αναμφίβολο ότι το γενικό εκλογικό δικαίωμα αποτελεί μια σημαντική κατάκτηση για την εργατική τάξη... η οποία χαράζει μια νέα αντίθεση στο εσωτερικό της Αστικής Δημοκρατίας» (σ. 77). Όμως ο ίδιος ο Ένγκελς παραδέχεται ότι «για λόγους τακτικής χρειάστηκε να υπερτιμήσει τη σημασία των αστικών πολιτικών δικαιωμάτων. Και αυτήν του την τακτική υποχώρηση... η σοσιαλδημοκρατία... επιχείρησε να υποστηρίξει ‘την με οποιοδήποτε τίμημα ειρηνική και μη βίαιη τακτική» (σ. 78). Μετέπειτα, ο Λένιν ήρθε να υποστηρίξει ότι η αστική δημοκρατία αποτελεί την καλύτερη μορφή «εκδήλωσης της δικτατορίας της αστικής τάξης, παρόλο που, αλλά και ακριβώς επειδή, μέσω αυτής και του γενικού εκλογικού δικαιώματος, παραχωρούνται πολιτικά δικαιώματα στο λαό» (Ρούσης, 2020, σ. 93). Για εκείνον, «το αστικό κοινοβούλιο είναι χρήσιμο για την εργατική τάξη προκειμένου να μπορεί να αποκαλύπτει και μέσα από αυτό, τον μη δημοκρατικό του χαρακτήρα και τη λαθεμένη περί αυτού γνώμη της πλειοψηφίας, συμβάλλοντας έτσι στην υπέρβασή του» (Ρούσης, 2020, σ. 99).

Βέβαια, σύμφωνα με τη μαρξιστική πολιτική οικονομία, η εργατική τάξη βρίσκεται υπό εκμετάλλευση, αφού η καπιταλιστική τάξη ιδιοποιείται μια αξία που δεν έχει παράξει η ίδια. Αυτή η μορφή κοινωνικής εκμετάλλευσης είναι επίσης η

κύρια αιτία της ασυμμετρίας μεταξύ καπιταλιστών και εργατών στο χώρο εργασίας. Για το λόγο αυτό, η εκμετάλλευση παραμένει εκμετάλλευση, παρά την όποια διεύρυνση πολιτικών ή κοινωνικών δικαιωμάτων, αφού η εξάλειψη της εκμετάλλευσης σημαίνει εξάλειψη όχι μόνο του μεμονωμένου καπιταλιστή που ιδιοποιείται την υπεραξία, αλλά της τάξης που τον εκπροσωπεί. Με άλλα λόγια, η εξάλειψη της εκμετάλλευσης σημαίνει εξάλειψη της μισθωτής σχέσης εργασίας, άρα εξάλειψη του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής και της κοινωνικής πολιτικής όπως την ξέρουμε.

Συνοψίζοντας, συμφωνούμε με την εκτίμηση του Ρούση (2020) ως προς την δεσπόζουσα θέση των κλασικών του μαρξισμού:

από τη μία, η βούληση της πλειοψηφίας, στην αυθόρμητη και ακατέργαστη φάση της, εκφράζει την αστική ιδεολογική ηγεμόνευση επί της λαϊκής συνείδησης, από την άλλη όμως, μπορεί να εξελιχθεί προς μια προοδευτική κατεύθυνση και, ως εκ τούτου θα πρέπει να αξιοποιείται από την εργατική τάξη. Ταυτόχρονα όμως οι κλασικοί στην κάθε περίπτωση θεωρούν ότι αυτό το δικαίωμα είναι ανεπαρκές από μόνο του για να οδηγήσει στην ανατροπή του καπιταλισμού (σ. 76)

Κλείνοντας, υπενθυμίζουμε ότι ο καπιταλισμός έχει ανάγκη το κράτος πρόνοιας, ως εργαλείο κοινωνικού ελέγχου, ταξικής διάσπασης και κοινωνικής ησυχίας. Για αυτό και ακόμα και στις αρχές του 21ου αιώνα αναπτύχθηκε θεωρία για το κοινωνικό κράτος με τόσο διαφορετικές βάσεις από τις θεωρίες που είχαν αναπτυχθεί προηγουμένως. Στην ουσία, πέρα από τον έτσι κι αλλιώς περιορισμό των πεδίων στα οποία μπορεί να παρέμβει, έχουν βρεθεί τρόποι, όπως είδαμε, ώστε να παρακάμπτεται η κάθε προσπάθεια ουσιαστικής αναδιανομής. Έτσι εμβαθύνονται οι ταξικές ανισότητες, δηλαδή ο βαθμός εκμετάλλευσης, στο όνομα της οικονομικής μεγέθυνσης, ή αλλιώς, του ποσοστού κέρδους. Ούτως ή άλλως, σύμφωνα με την μαρξιστική πολιτική οικονομία η φυσιολογική λειτουργία του καπιταλισμού οδηγεί τελικά στην πτώση του ποσοστού κέρδους, όσο κι αν αντιστέκονται εκείνοι που επικαρπώνονται την υπεραξία. Στην πραγματικότητα αυτό που συμβαίνει όσο η εργατική τάξη παραμένει ηττημένη είναι μια πάλη με την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους, μία προσπάθεια μείωσης του ρυθμού της, μέσω εύρεσης νέων κάθε φορά αντίρροπων δυνάμεων, οι οποίες όμως εμποδίζουν την μείωση μόνο προσωρινά.

The welfare state from crisis to restructuring: a comparison of the theory of power resources and the theory of varieties of capitalism

Ariadni Vardopoulou Galani

Abstract

In this paper a comparison of the theory of resources of power and the theory of the diversity of capitalism will be made, as two different forms of class correlation. In particular, the theory of power resources is divided between two approaches. The first, developed in a time of crisis of the welfare state, is a renewed version of the theory of power resources, with Korpi as its main representative, and focuses on the question of the bases from which power originates, redefining the state-social power relationship. The second is the theory of welfare regimes, which came as an attempt to restructure the welfare state, with Esping-Andersen as its main representative. In this approach, it is argued that state policies, and not the social dynamics themselves, are what will lead to the formation of social democratic alliances, but only if they move in two directions, those of decommodification and solidarity. In the context of the theory of power resources, then, the welfare state is perceived as an institutional outcome of the shift of power resources.

The theory of the varieties of capitalism emerged in the first decade of the 21st century as a new interpretation of social policy, that argues that there is a complementary relationship between the functioning of the market and social policy. More specifically, its proponents have criticized the theory of power resources, arguing that in practice both employers and organizations, as well as the working class, influence the expansion of social policy. Instead of starting with an analysis of the form of the infrastructure of power relations, they start with a theory of the firm, on the basis of which they study social policy as a result of corporate operation.

Keywords: welfare state, power resources, democratic class struggle, welfare state regimes, varieties of capitalism, class correlation

Πηγές-Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γράβαρης, Δ. (χ.χ.). *Δύο ιστορικές μορφές κοινωνικού κράτους*. Αδημοσίευτο κείμενο.
- Καλτσώνης, Δ. (2016). *Τι είναι το κράτος; Τι δημοκρατία χρειαζόμαστε;* Αθήνα: Τόπος.
- Κουζής, Γ. (2007). *Τα χαρακτηριστικά του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος: Αποκλίσεις και συγκλίσεις στον ευρωπαϊκό χώρο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κωτσονόπουλος, Λ. (2016). *Η Χαμένη Συναίνεση: Κοινωνικό Κράτος, Καπιταλισμός, Δημοκρατία*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
- Λένιν, Β. (χ.χ.α). *Κράτος και Επανάσταση* (χ. επιμ. και μτφρ.). χ.έ. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1917).
- Λένιν, Β. (χ.χ.β). *Η Προλεταριακή Επανάσταση και ο αποστάτης Καούτσκι* (χ. επιμ., μτφρ: Λ. Μιχαήλ). Αθήνα: Νέοι Στόχοι.
- Μαρξ, Κ. (1976). *Το Κεφάλαιο: Τόμος πρώτος* (μτφρ Π. Μαυρομμάτη). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1867).
- Μαρξ, Κ. (2010). *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο* (χ. μτφρ). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1849).
- Μαρξ Κ., & Έγκελς Φ. (1979). *Γερμανική Ιδεολογία* (μτφρ. και επιμ. Κ. Φιλίνης). Αθήνα: Gutenberg. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1845).
- Μαυρουδέας, Σ. (2006). *Η πολιτική οικονομία και η κριτική της*. Αθήνα: Τυποθήτω.
- Πετμεζίδου, Μ. (2014). Από την «χρυσή εποχή» στην εποχή της κρίσης. Στο G. Esping-Andersen, *Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού της ευημερίας* (σ. 9-53) (μτφρ. Άσπα Γολέμη, επιμ. Μαρία Πετμεζίδου). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1990).
- Ρούσης, Γ. (2020). *Ο μύθος της ελεύθερης βούλησης της πλειοψηφίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη.
- Esping-Andersen, G. (2014). *Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας* (επιμ. Μ. Πετμεζίδου, μτφρ. Α. Γολέμη). Αθήνα: Τόπος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1990).

- Gough, I. (2008). *Η πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους* (μτφρ. Λ. Βατικιώτης, επιμ. Δ. Γράβαρης & Μ. Σπουρδαλάκης). Αθήνα: Σαββάλας. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1979).
- Marx, K. & Engels, F. (2018). *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος* (μτφρ. Θ. Γκιούρας, επιμ. Θ. Γκιούρας & Θ. Νουτσόπουλος). Αθήνα: ΚΨΜ. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1848).
- O'Connor, J. (1977). *Η οικονομική κρίση του κράτους* (μτφρ. Δ. Σιβροπούλου). Αθήνα: Παπαζήσης. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1973).
- Sweezy, P. (2004). *Η θεωρία της καπιταλιστικής ανάπτυξης* (επιμ. Κ. Χατζηαργύρη, μτφρ. Ν. Σταματάκη). Αθήνα: Gutenberg. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1942).

Ξενόγλωσση

- Esping-Andersen, G., Friedland, R. & Wright, E. O. (1976). Modes of Class Struggle and the Capitalist State. *Kapitalistate*, Vol. 3, pp. 186–219.
- Esping-Andersen, Gosta. (1985). *Politics against markets: The social-democratic road to power*. Πρίνστον: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1990). The Three Political Economies of the Welfare State. *International Journal of Sociology*, 20(3), 92–123.
<http://www.jstor.org/stable/20630041>
- Esping-Andersen, G. (1996). After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy. Στο G. Esping-Andersen (επιμ.), *Welfare states in transition: National Adaptations in Global Economies* (σ. 1-31). London: Sage.
- Hall, P. & Soskice, D. (2004). Varieties of Capitalism: *The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York: Oxford University Press Inc.
- Howell, C. (2003). Varieties of Capitalism: And Then There Was One? *Comparative Politics*, 36(1), 103-124. doi:10.2307/4150162
- Jackson, G. & Deeg, R. (2006). *How many varieties of capitalism? Comparing Institutional Analyses of Capitalist Diversity*. MPifG Discussion Paper, No 06/2.
- Korpi, W. (1983). *The Democratic Class Struggle*. London: Routledge.

- Korpi, W. (1985). Power Resources Approach vs. Action and Conflict: On Causal and Intentional Explanations in the Study of Power. *Sociological Theory*, 3(2), 31–45. <http://www.jstor.org/stable/202223>
- Korpi, W. (2006). Power Resources and Employer-Centered Approaches in Explanations of Welfare States and Varieties of Capitalism: Protagonists, Consenters, and Antagonists. *World Politics*, Vol. 58(2), pp. 167–206. <http://www.jstor.org/stable/40060131>
- Offe, C. (1984). *Contradictions of the welfare state*. London: Hutchinson.
- Palermo, G. (2007). The ontology of economic power in capitalism: Mainstream economics and Marx. *Cambridge Journal of Economics*. doi:10.1093/cje/bel036
- Palermo, G. (2014). The economic debate on power: A Marxist critique. *Journal of Economic Methodology* Vol. 21, N. 2.
- Pierson, P. (1994). *Dismantling the welfare state? Reagan, Thatcher, and the politics of retrenchment*. New York: Cambridge University Press.
- Pierson, P. (2011). *The Welfare State Over the Very Long Run*. ZeS-Working Paper No. 02/2011, Center for Social Policy, University of Bremen.
- Schmitter, P.C. (1974). Still the Century of Corporatism? *The Review of Politics*, Vol. 36, pp. 85-131.
- Streeck, W. (2010). E Pluribus Unum? Varieties and Commonalities of Capitalism. MPIfG Discussion Paper No. 10/12, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1805522>
- Thelen, K. (2012). Varieties of Capitalism: Trajectories of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity. *Annual Review of Political Science*, 15: 137-159.
- Williamson, O. (1985). *The economic institutions of capitalism: Firms, markets, relational contracting*. London: Macmillan.